Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988 чылдың октябрь 5 среда № 230 (13830)

1925 чылда үзелеазелестиргеп.

Өртээ 3 көпеек.

ПРИБАЙКАЛЬЕНИҢ ЧААГАЙ ДҮЖҮДҮ

ПРКҮТСК. (СЭТА). Иркутск областың тараажылары бо хүннерге чедир бир миллион тонна эки шынарлыг кызылтасты тараа шаңнарында дүжүрүп алган. Областа тараа культураларының ортумак дүжүдү бир гектардан-на 18.8 центнер боор турар. Прибайкальениң бүгү төөгүзүнде ындыг дүжүт ол черден алдынып көрбээн.

Бо чайын үргүлүг чаап келгенинден бүгү культураларның дүжүдү эки болган. Ындыг болзажок шык хөй болганындан тараалар орайтап бышкан. Ол чорук дүжүт ажаап алышкынында ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын билдилиг организастарын, техниканы тараазы бышкан черлерге хөйү-биле мөңнүзэрин негеп турган. Дорт кеспирпишкин-биле аңгылап ажаап алыр арганы ажыл-агыйлар үргүлүг ажыглап турар.

Куйдун, Зиминск районнарның болгаш Усть-Орда автономнуг округтуң ажыл-агыйлары тараажыларның ажылын тодаргай организастап тургап, ажаап алышкынны кыска хуусаада дооскан.

СЭКП ОБКОМУНУҢ IX ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдышкын бажыңынга, СЭКП обкомунуң IX пленуму болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** пленумну ажыткан.

Пленумнуң хүн айтырыынга дараазында айтырыгларны киирген.

1. Партияның XXI область конференциязын чыылдырар дугайында.

2. Партияның XXI область конференциязын белеткээр комиссия тургузар дугайында.

3. СЭКП обкомунуң VI пленумунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге болган саналдарның болгаш шүгүмчүлелдерниң күүселдезиниң дугайында информация.

Партияның XXI область конференциязын 1988 чылдың декабрь 23-24 хүннеринде чыылдырар дугайында доктаалды пленум хүлээп алган.

Конференцияга чугаалажырыбиле дараазында хүн чурумун бадылаан:

1. СЭКП обкомунун ажылының дугайында отчёт болгаш партияның область организациязының сорулгалары.

2. Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёду.

3. СЭКП обкомун сонгууру.

4. Партияның область организациязының ревизия комиссиязын сонгууру.

Партияның область конференциязынга төлээлелгенин нормазын 22 партия кежигүнүнден бир делегат кылдыр доктааткан.

Партияның XXI область конференциязынга делегаттарны партия Кызыл хоорай, районнарның партия конференцияларынга СЭКП-ниң Уставынга дүүштүр хаглыг (чажыт) бадылаашкын-биле сонгуур.

Партияның XXI область конференциязын белеткээр комиссияның составын пленум бадылаан.

СЭКП обкомунуң VI пленумунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге болган саналдарның болгаш шүгүмчүлелдерниң күүселдезиниң дугайында информация.

Партияның XXI область конференциязын 1988 чылдың декабрь 23-24 хүннеринде чыылдырар дугайында доктаалды пленум хүлээп алган.

Конференцияга чугаалажырыбиле дараазында хүн чурумун бадылаан:

1. СЭКП обкомунун ажылының дугайында отчёт болгаш партияның область организациязының сорулгалары.

2. Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёду.

3. СЭКП обкомун сонгууру.

4. Партияның область конференциязын сонгууру.

Партияның область конференциязынга делегаттарны партия Кызыл хоорай, районнарның партия конференцияларынга СЭКП-ниң Уставынга дүүштүр хаглыг (чажыт) бадылаашкын-биле сонгуур.

Партияның XXI область конференциязын белеткээр комиссияның составын пленум бадылаан.

СЭКП обкомунуң VI пленумунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге болган саналдарның болгаш шүгүмчүлелдерниң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяков** дыңнадыг кылган.

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүү» комбинаттың чиигине директору **Ю. Т. Комаров**, «Тыва автотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынының начальнигини **А. В. Рудзинский**, РСФСР-ниң Нефтепродукткүркомунуң Тыва эргелелиниң начальниги **Н. Ф. Ситняков**, Тыва АССР-ниң юстиция министри **Ю. П. Слободчиков**, Тыва АССР-ниң Чурттагалгакоммунал ажыл-агый девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынының начальнигининг хүлээлгезин күүседип турар **В. А. Попов**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Б. С. Нурзат**, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының эргелекчизи **А. С.-Б. Монгуш**, Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң даргазы **М. Е. Абрамов**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Ч. Х. Ооржак** пленумга чүве чугаалаан.

Бо айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр И. А. Остапецти СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизи албан-хүлээлгезинден пленум хостаан.

Партия обкомунуң пленуму оон-биле ажылын дооскан. (СЭКП обкомунуң IX пленумунуң ажылының дугайында отчёттуу «Шын» солуниуң дараазында номеринге үндүрер).

ЧАА УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

МАРКСИСЧИ-ЛЕНИНЧИ ТЕОРИЯ-БИЛЕ ЧЕПСЕГЛЕНИР

Бистиң экономикавыс, культура-социал амыдыралывыстың хөгжүлдезиниң оруктарын тодарадырының чугула фактору кижи болуп, оон политиктиг болгаш интеллектуалдыг мөзүү-шынары, патриотчузу болгаш интернационалчызы, чоогаадыкчы чорукка чүткүлдүү, хамааты туружу болгаш активчиин эң чугула негеледе дээрзин СЭКП ТК-ның февраль (1988 ч.) Пленумунга тодаргай айыткан. Ынчаарга кижиниң ындыг шынарларын хевирлээринге марксисчи-ленинчи өөредилге чугула черни эдилеп турар.

Пропагандистиң белеп эвес даалгазын күүседип, өөредилгениң негелдезин үениң байдалынга дүүштүр тургузуп алган эштерни республикадан хөйү-биле адап болур. Чижээ, Хову-Аксы школазының политиктиг кичээлдиң пропагандизи Мария Семенова ук ажылга 38 чыл дургузунда ажылдаан. Оон эрттирип турар кичээлдери дыцнакчыларның сонуургалын чаалап алган. Ол шыкаш Чадаананың дугаары бир школазында пропагандист Афанасий Степановтуң бо талазы-биле етажы 27 чыл четкен. Дуржулгалыг эштиң ажылында ажыктыг түүлдер-ле хөй.

Сөөлгү үеде бүдүрүлге-экономиктиг өөредилгеже улуг кичээнгейни угландырып турар болу берген. Ажыл-агыйлар бот-орулга-чарылгаже шилчээн бо үеде ук өөредилгени бедик деңнелге тургузары черле эргежок чугула. Маңаа чүүл-даа мурнунда тускай эртемниглерниң тайылбыр ажылы негеттинер. Бай-Хем районнуң «Эөрбек» совхозунуң, Сүт-Хөлдүң «Сүт-Хөл» совхозунуң кол экономистери Василий Кара-Донгак, Барыңмаа Монгуш оларның чорудун турар кичээлдериниң шынары бедик, тус черлериниң бүдүрүлге көргүзүглери-биле ханы холбаштырган. Ол шыкаш Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң сарлыкчыларының, Эрзин районнуң «Нарын» совхозунуң саанчыларының, Тес-Хемниң «Таңды сыны» совхозунуң хойжуларының пропагандистери Маңзырыкчы Ооржак, Алдын-кыс Севек, Владимир Моңге оларның ажылы мактаалдыг.

Политиктиг болгаш бүдүрүлге-экономиктиг өөредилге — партия ажылында эң чугула участоктарның бирээзи. Чүвениң шыпы херек, чоокка чедир-ле ук ажылды ийиги чергениң кыздыр көөр таварылгалар турган. Ол ам-даа катаптавышаан. Кызылдың пиво заводунда, «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазында болгаш демир-бетон кылыглар заводунда, алгы заводунда болгаш өске-даа черлерде материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын четче ажыглавас ажыл-агыйны чаа экономиктиг аргалар-биле башкарып шыдавайн турары болгаш өске-даа четпестерниң бары мында экономиктиг өөредилгени чогуур деңнелге тургуспаанының чылдагааны деп санаар.

Кадрлар, социал-экономика айтырыгларын чугаалажып тура, политиктиг өөредилгени чугулага албайн баар болза, сорулга эчизинге четпес. Ынчангаш эрткен чылдың сентябрьда СЭКП ТК-ның хүлээп алганы доктаалын удуртулга болдурун, чер-черлерде партия организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени эде тургустунуушкунуун хөөнүге үнешпитир тургузарын чедип алыр ужуруг.

Партия организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң эде тургустунуушкунун кандыг байдалдыг тургусса экил? Ук айтырыгны белеп деп болбас. СЭКП Төп Комитединиң эрткен чылгы доктаалының сөөлүнде кайда-даа политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени бир янзы эде тургузарының тодаргай хемчеглерни ап турар. Оларның арга-дуржулгазының талазы-биле ажылдарны тускай дептер кылдыр паңлап үндүрген. Ук ажылдарны парткабинеттер болгаш библиотекаларда четчирип-биле берген. Пропагандистер оларның-биле танышкып, боттарының ажылын эрткен чылгызындан база бир янзы кылдыр тургузарын чедип алза чогуур. Чижээ, политиктиг дискуссияларның клубтары, шынар бедидерининң бөлүктери болгаш бөлүмнери, бүдүрүлге-экономиктиг семинараар болгаш өөредилгениң өске-даа хевирлери тыптып келген. Марксисчи-ленинчи өөредилгеня күш-ажылчы коллективтерге организастаарының айтырыгларын партия организациялары сөөлгү үеде элээн күштелдирип турар апарган. Чогум-на ындыг мурнакчы дүржулганы чер-черлерге билдилиг ажыглаар чүве болза, өөредилгениң шынары-даа экижиир, оон ат-алдары-даа бединер.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде онзагай экижиишкиннер ам-даа чок. «Улуг-Хая», «УТКА 25 чылы», «Искра», «Большевик», «Бүрен», «Мөрен», «Саян» совхозтарның, Чадаана, Шагаан-Арыгда кежүп чоруур механизастаттынган колоңналар, Улуг-Хем райпозунда, Таңдының РАУК-те партия, профэвлелиге организациялары болгаш удуртукчулар политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени экижидеринче кичээнгейни угландырбаан. Чогум бо талазы-биле чугаа чоруп турза-даа, оны кандыг-даа анализ чокка кыры-биле көрүп эрттирип каар турган. Чогум-на ындыг хевирлиг черлерге политиктиг кичээлдер үстүп, харындаа өөредилгениң программазын долузу-биле өөренмейн баргылаан.

Чогум ындыг четпестер чүге катаптавышаан турарыл? Эрткен өөредилге чылын ханы анализдеп көргениңээ түңнелдери-биле алырга, марксисчи-ленинчи өөредилгеде партыйжи удуртулганың стилиинде чаа чүүлдер кончуг эвээш. Политиктиг өөредилгени ийиги чергениң айтырыы кылдыр көрүп өөренип калган чаңчылдыыстан ам-даа үштүүн чадап турарывыстың түңнелдери мындыг 3айдалдан бистиүштүүн чадап турар-дыр. Партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязынга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазының ролюнуң дугайын тодаргай айтыкан болгай. Партияның массалар-биле харылзаазын тударынга чугула чепсек, ажылчы чоогун үгаан-сарыылыңга идейлиг салдарны чедирер, марксисчи-ленинчи мировоззрениниң хевирлеттинериниң чугула чепээ деп тодаргайлаан болгай.

Пропагандист болуру харыысалгалыг болгаш хүндүлүг херек. Кайда-ла пропагандисче бүгү деткимчени көргүзүп турарыл, ында оон ат-алдары бедик. Төгенчиг таварылгалар база тургулаар. Пропагандистиң ажылынче үгле партия организациялары кичээнгей угландырып, ажыл-агый удуртукчуларынга олар мырыңай хамаарылга чок суг болгулаар. Ажыл-агыйлар бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Ам ажылдың түңнелин барымдаалап кижилерни материалдыг болгаш моральдыг шаңнап-мактаашкының кылын турар болу берген. Бүдүрүлге-экономиктиг өөредилгени чорудун турар пропагандистиң ажылы бүдүрүлгениң түңнелинге кайчаан киришпейн турар деп! Ынчангаш пропагандистерге үгле моральдыг деткимчеден аңгыда, материалдыг шаңнап-мактаарын база утпаза чогуур. Пропагандистеге санаторийлер, курорттарның чиигеткен өртектиг путёвкаларын, экскурсия-туристеррниң үнүүшкүнүн организастаза артык эвес болгай. Ук ажылдарны каяа-даа организастаары чугула.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин кичээлдери эгелээн. Ол мурнуку чылдардаазындан дыка ылгалдыг. Партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязының материалдарын чонга чедингир дыл-биле тайылбырлаар ажыл пропагандистиң мурнунда. Кичээл бүрүү бедик деңнелге эртип, дыңнакчыларның сонуургалын хаара түткан турарын чедип алыр дээш чаа-чаа аргаларны дилеп тывар. Аңаа улуг күжениишкин, тура-сорук негеттиңерп чугаажок.

Республиканың тараа шөлдеринде

ШЕКПЭЭРДЕ АЖААЛДА

«Шекпээр» совхоз бо чылын ниитизи-биле 1700 ажыг гектар черден тараа культураларын ажаап алыр ужуруглуг. Ам 1400 гектар хирезин кезип, бастыргап, оон бир гектарындан ортумаа-биле 10 центнер дүжүттү ап турар. Чоокку эрткен чылдарда ындыг шырак дүжүттү албаан турган.

Комбайнерлериниң, чолаачыларның кылган ажылын 7 хонгаш-ла түңнеп турар.

Шаң эргелекчизи Владимир Саая башташкан ажылчынвар тараяны өй-шаанда дужүрер, кургадыр, арыглаар дээш кызымак ажылдап турар. Эң ылаңгыя Василий Сарыглар, Валентина Ооржак, Нина Монгуш оларны демдеглээр херек. Совхоз бо чылын 70 гектар картофельди тарып олурткан, оон ажаалдазы ам доозулган, 140 тонна үрезинин уруп алган. Оон аңгыда уруглар, албан черлерин база картофель-биле бүрүп хандырган. Ажаалда уламчылавышаан.

Доңдуп ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТТҮ АЛГАН

Мурнунда кажан-даа мындыг чаагай дүжүт албаан бис деп, Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери чугаалажып турар. Оо чөп. Чаа-орукчулар ниитизи-биле 1110 гектарга тараа болгаш мал чемнү культураларны тарып олурткан турган. Амгы үеде үрезинии база мал чеминге бээр тараяны уруп алырының бүгү аргалары бар, ону ам арыглап, кургадып, складтарже уруп ап турар.

Механизаторлар араазынга чарышка Яков Елдан шылгараан, ол 178 тонна тараяны бастырган. Ыывар-чаар түүлдерни база камнап алган.

Ажаалданы доозарынга поварлар Саяна Чыкай биле Наталья Чоксумнуң кинрген үлүү улуг.

Техниканы ажаап хайгаараарынга, септээрниге Уралдың индустриалдыг техникумунуң сургууулу Сүге Шыдыраа кызымаан көргүскен.

Бо хүннерде совхозтуң тарылга шөлдеринде саваңны бөлүп турар. Ында херек техниканы хаара түткан.

Константин ХАНГАЛ.
Эрзин район.

Ниитиниң малын кыштың берге шылгалдаларындан хүр ажырар

ШЫДАЗЫҢЗА — МАЛЧЫН СЕН

«Мөген-Бүреп» совхозтуң хойжузу Сарыг-оол Салчакович Сагаанның бодалы ындыг. С. Сагаан ам 22 чыл дургузунда хойжулап келген. Эрткен кыжын Мөңгүн-Тайганың девискээрниге ажок хат-шуурган болганын солуннарга бижээн-даа. Сарыг-оол Салчаковичиниң өдек-кыштаан ол айыыл-халап оюн эрте бербээн. Ынчалза-даа оон азыраан малынган чаңгыс-даа каража болбаан. Хөй чылда ажылдаан кижи агаарның байдалын яяк билир апаар. Черле ынчаш С. Сагаан алыс угу малчын болгаш бичиизинден тура-ла мал-биле халбактанчып өзүп келген.

—Кол-ла чүве— хүлээптеп ажылынга кижиниң сеткилсагыжындан бердингешинден хамааржыр. Бичии-ле сулараар болзунза шоруң, малды оскунганың-па ол — деп. Сарыг-оол Салчакович тайылбырлаар.

Өг-бүлениң ээлери холдуң бөш салаазы дег деминг болбаска ажыл база бүтпес. Бо найыралдыг өг-бүле Севил Доржуевна, Сарыг-оол Салчакович олар уруу Сайлык-биле үжелээ ажылдап турарлар. Кайызын кандыг дээр боор: ажыл дээнде дыш-даа билбес улус. Ынчангаш оларның көргүзүү эки. Сагаанпар он бирги бөш чылда плавдан ажыр совхозунга 100 ажыг хураганың дужааган. Өгдүң хереежеп ээзи Севил Доржуевна биле уруу хураганнарны ажаап азыраарынга ажок мергежээн. Бо чылын олар 345 хураганны хүлээткен. Шыырактарын күрүнеге садып-даа болур чыгыы, ол хире доруктуруп азырааннар. С. Сагаанның өг-бүлези кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенин чаңчыккан. Оларның ажылында бир эки, солун чүүл болза, ааржыны хураганнар азыраарынга дыка-ла ажыглап турар. Кургаг ааржыны сула азы чараабиле кады хайындырагш, хандыы-биле чаш хураганны эмискиктээрге тергиин эки. Ында витамин хөй болгай. Сентябрь-октябрь айларда өл ааржыны белеткеп алгаш, кыжын база-ла мал чеминге холуп бээр.

Шыпап-ла, бодап көөрге, ааржы дээрге кижиниң чеми ышкажыл. Мөңгүн-Тайганың малчыннары, оон иштивде Сарыг-оол Сагаанның өг-бүлези ындыг хоолулуг чемни хураганнарынга бээр болгаш эки түңнелдиг болуп турар бир чылдагааны ында.

Кышка белеткел будун чыл дургузунда үргүлчүлээр. Чайын, күзүн малды дурнуктур семиртир. Бо чылын олар Мөңгүн-Тайганың мурнуу баарында Шегетейлериниң Сагаанголга көжүп барып, хоюн кадарын чайлаан. Күзүн аргалыг-ла болза, электен кыштагже көшпес, одарны каанаар.

Ам оларның кажаа-хораазы кыштаглаашкынга белеп. 10 тонна сигенни чедирип, 12 тонна өдекти бөлүп алган. Кажаа-хораазының септелгезин дооскан.

Боларның ажылында бир чаа чүүл болза, өг-бүле керээниче кирген. Ынчангаш 100 хойдан 98 хураганны доруктуруп, планын ажыр күүсеткен. Уруу Сайлык совхозунда сакманчыларның чарыжынга типлекчилериниң бирээзи болгаш, туристээр путевка-биле шаңпаткавынга боду база ада-иези-даа ажок өөрүүр.

Ажылынга харыысалгалыг хойжу С. Сагаан бо кыжын мал-маганын база-лә онча-мөнди ажырары-биле дыка-ла хынамчалыг белеткенген. Ынчангаш келир чылын республиканың «Чүсчү малчын» клубунуң кежигүнүнге кирер сорулгалыг.

Ким-оол ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: «Кек-Тей» совхозтуң саанчызы Монгуш Сереновна Магова чээрби ажыг чылда ында фермага саанчылаан.

Бо хүннерде ол саанчы инектеринден ортумаа-биле хөй литр сүттү саап ап турар. Аныяк саанчылар оон байлак үлегер-дуржулгазынга даянып ажылдап турарлар.

Хоочун саанчының уруу Екатерина Монгуш авазының күш-ажылчы оруун салгап, саанчыларын база мактаалга кирген. Ол аныяк саанчыларның чарыжының идепкейлиг киржикчизи.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фо. тозу.

НЕФТЬ БААЗАЗЫНЫҢ ХОЙЛАРЫ

Нефть баазазының ажылчынарының штадында малчын бар. Бир кодан хойну ол кадарын турар деп чугаа дыңназа, чоокку эрткен чылдарда улус аңаа белеп бүзүревес турган боорлар. Нефть баазалынга мал-маган өстүрүп азырап турар деп чүвени кым көрген, дыңнааныл?! А Тывада ындыг нефть баазазы бар.

— «Революцияның чалбыыжы» совхоз чуданы хураганнарын биске садыптарга, чамдык баштак кижилер каттыжып турдулар. Кыш кээрге, арган хураганнар сээктер ышкаш кырлып каар деп бодааннар боор. Мал чемнин баш удур белеткеп алганывысты олар кайын билир ийик. Хураганнарның чүгле ийизи өлген. Артканары күш-шыдал кирип, кыш ашканнар — деп, Балгазында нефть баазазының начальнигни И. В. Чучев чугаалап орар.— Бөгүн бистиң коданывыста 420-хой бар. Оларның 50 хирезин эътке ажыглаар бис, Боттарывыстың ажылчынарывысты эът-биле хандырып шыдаптар апарган бис. Төрүүр хойларның күжү шыырак. Оларның оолдарын ончаменди камгалап алыр дээш кыштаглаашкынга белеткенип тур бис.

Нефть баазазының хоюнун кыштаа кышка шагда-ла беледеп. Чамдык совхозтарның малчынарының кыштаглаарындан ыракта дээре. Ишти арыг-силиг, кажаанның чанында 110 тонна тергиин эки шынарлыг сигенни сараттап каан. Ону лабораторияга барып хынадырга, бирги класстың сигени-дир дигеннер. Амгы үеде тырый багдап каан кек-суланы сөөртүп эгелээннер. Онуң Балгазында ыяш ажыл-агыйы-биле демнежип тарып алганнар. 25 тонна хире кек-суланы күрдавырлап алыр сагыштыглар.

Таңды эдээниң байдалынга бирги класстың сигенни белеткеп ап шыдавас деп ажыл-агыйларның бирээзинге меңээ шынаыдарын кызып турганын сакты-дыр мен. А бир эвес нефть баазазының ажылчыннары эки шынарлыг сигенни белеткеп алыр аргалыг болганда, совхозтарның сигенчилери чүге шыдавас деп. А сигенни белеткээн ажылчыннар үш-ле кижи: Владимир Глушков, Георгий Килин, Степан Яковлев. Шак ындыг деңнелге совхозтарның ажыл-агыйжы эвес чоруун сойгалай бээр-дир.

Тараа аймаан түгле чаш хураганнарга бээр дээш, садып алыр деп турарын Иван Васильевич Чучев дыңнатты. Нефть баазазынга шак ындыг ажыл-агыйжы чорук агаарбойдустуң берге байдалы дээш янзы-бүрү чылдагааннар-биле пүшпенин чажырарынга совхозтарның удуртукчуларынга шаптыктай бээр хире боорга. «Революцияның чалбыыжы», «Россия» совхозтар нефть баазазының дузалал ажыл-агыйын улгатгырарынга сонуургал чок болган эвес ыйнаан. А «Революцияның чалбыыжы» совхоз дүк планын, нефть баазазының хойларының дүгүн немеп турган, күүседип алган болгай. Совхозка бергени 1 тонна дүктү нефть баазазы кооператив эртээ-биле саткан болза, оруглагы ийи катап көвүдей бээр турган ийик. Дүк дээш совхозтан алганы 6 муң рубли 10 муң чоокшулай бээр турган. А совхоз дүк планы күүсеткен дээш немелде төлевирни база күрүнеден алган болгай. Бир эвес нефть баазазына ындыг немелде төлевирни берген болза, орулга оон-даа хөй болур.

Нефть баазазының дузалал ажыл-агыйынга «Революцияның чалбыыжы» совхоз чүгле 37 га сиген шөлүү ацгылап берген. А оларны чаңгыс-даа ганы бербээн. Нефть баазазы Кара-Суг деп черге 60 ганы аңгылап бээрин «Россия» совхозтан дилеп турар. Ол шөлдү суггаргаш, сигенни чылдын-ла ийи катап кезип ап болурлар. Бо черге ногаа аймаан база өстүрүп болур. Совхозтуң удуртукчулары бербээн. Чылдагаанды — шөл боттарывыстың хереглеливиске чедишпес дээр.

Дузалал ажыл-агыйы

Нефть баазазының кожазы совхозтар чүге дуза көргүзер хөңнү чогул? Чүге дээрге, ында мал болгаш чер ажылын интенсивтиг кылдыр чорудун болурунун эгези көстүп келген. А совхозтарның база Таңды РАУК-түн специалистери, удуртукчулары тайга эдээн чер ажылының берге зоназы деп санап турар. А бир эвес ол чанчыл болган бодалды нефть баазазы ышкаш кайы-бир дузалал ажыл-агый азы кооператив эки ажыл-практиказыбиле буруу шаап каар болза, өске чылдагааннар дилеп, «эдге тургустунар» апаар болгай.

Августа ПЕРЕЛЯЕВА.
«Красное знамя» солуниуң редактору.

Партийжи амыдырал:

отчёттар болгаш соңгулдалар

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

ЧАДААНА- СЭКП Чөөн-Хемчик райкому, партия эге организациялары отчёт-соңгулдалыг хуралдар организастыг, ажыл-ишчи байдалга эртсин дээш оларның белеткелин экижидериңче кичээнгейни салган. Партия райкомунуң бюро, партия райкомунуң, парткомнарның кежигүннери партия хуралдарын эрттиреринiң белеткелинге идепкейлиг киришкен. Оон-биле чергелештир олар күш-ажылчы коллективтерде ажыл-иштиң байдалы-биле таныжып, ажыл-ишчилер-биле ужуражын чугаалашкаш, негелделерин, хомудалдарын дыңнаан, практиктиг дузаны чедирген. Оон түңнелинде районуң үжен беш партия эге организациязынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар чогуур дөңнелге эрткен.

Партномнарның, партбюроларның отчёттуг үеде чоруткан ажылының дугайында отчёт илеткелдерге коммунистерниң ажыл-чорудулгазын, оларның эде тургустунуушкунга киирип турар салымышкынын анализтеп чугаалаан. Коммунистерниң бот-идепкейлиниң өскенин, харыысалгазының бедзээнин хуралдарга демдеглээн. Ынчангаш оларның хөй вуруузу планныг —онаалдаларын чеднишкинниг күүседип, хөй-нитининг ажылынга идепкейлиг киржип турар болуу бергенин айыткан.

«Большевик» совхозта, «Ленинчи орук» солуунуң редакциязында, районнуң үлетүүр комбинадында, райкүүскомнуң улус өредилге киддизинде, район эмнелгезинде болгаш өске-даа коллективтерде партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары организастыг, ажыл-агыйжы байдалга эрткен. Отчёт илеткелдерни чугаалажырывга коммунистер идепкейлиг киришкен. Район эмнелгезинде партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга олурушкан 24 коммунистиң оң ийизи, районнуң үлетүүр комбинадының партия хуралынга 12 коммунистиң сези санал бээриңге киришкен. Өске-даа ыңдыг хөй коммунистер саналдаан организациялар бар.

Санал бергеннер парткомнарның, партия эге организацияларының ажылынга шүүмүлекчи анализтиг кылган. Ылаңгыя мал, чер ажылында, ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинде, идеологтуг, политика-кижизидилге ажылында четпестерни айтып, оны эдип алырда чүүл кылырын чугаалап турганнар.

Партия эге организациялары амгы үеде коммунистерниң шүүмүлделдиг саналдарын күүседиривиниң хемчегларын ажылдап кылып турарлар.

Чыргал ООРЖАК.
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң инструктору.

• • •

КЫЗЫЛ. Отчёт-соңгулдалыг хуралга санал берген коммунистер партбюронуң отчёттуг үеде чоруткан ажылын анализтеп көргеш, ында четпестерни болгаш чедир кыдыңмаан үүлдерни тодаргай айыткан. «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эртедеги 1987 чылдан бээр колдективтиг керээ-биле ажылдап келген, бо чылын ботаккылаандырыышкынче, чырыгазын оруглазы-биле дуглаарынче шилчээн. Оон уламыдан бо чылдың эрткен сес айларында тудуг-монтаж ажылдарының планныг ова-алдаларын ажыр күүседкен болгаш оруглалыг болган. Эргеледиңиң участок начальниктерни, мастерлерни, бригадирлерни тудуглуглар соңгуп алган. Бүдүрүлгеге база хөй-нитни ажылынга коммунистерниң бот-идепкейи өскен, эде тургустунуушкунга киирер дээш демисежип турарын хуралга демдеглээш, оларның ажыл-чорудулгазынга идепкелчи аналиатн берген.

Чамдык кылдыңган ажылдар-биле чергелештир тудуг эргелеринде партбюронуң ажылында четпестерни санал берген коммунистер чугаалаан. Күш-ажылдың сагылгачурумун, организастыг чоруктуу экижидер, тудугжуларның ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында чугаа партия хуралдарынга хөй болган болгаш оларны доктаалдарынга каш удаа бижип келген. Ындыгдаа болза оон күүселдезин организастаарынче, хынаарынче партбюро чогуур сагыштыг салбаанында ында четпестер ам-даа уламчылавышаанын хуралга шүүмүүдээн. Ажыл шагында озалдаар, тудуг материалдары чок болганында анаа олурар, шынар чок тудуг-монтаж ажылдары кылыр, оны катап эде тудар чоруктар бар. Эргеледе арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия, профилактика чөвүдели, эш хуузунуң суду ажылдаш турза-даа, оларныл кылган ажылының түңнели шоолуг эвес. Коллективте арагалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр ийи-чаңгыс кижилер бар болуп артышаан.

Чамдык кылдыңган ажылдар-биле чергелештир тудуг эргелеринде партбюронуң ажылында четпестерни санал берген коммунистер чугаалаан. Күш-ажылдың сагылгачурумун, организастыг чоруктуу экижидер, тудугжуларның ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында чугаа партия хуралдарынга хөй болган болгаш оларны доктаалдарынга каш удаа бижип келген. Ындыгдаа болза оон күүселдезин организастаарынче, хынаарынче партбюро чогуур сагыштыг салбаанында ында четпестер ам-даа уламчылавышаанын хуралга шүүмүүдээн. Ажыл шагында озалдаар, тудуг материалдары чок болганында анаа олурар, шынар чок тудуг-монтаж ажылдары кылыр, оны катап эде тудар чоруктар бар. Эргеледе арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия, профилактика чөвүдели, эш хуузунуң суду ажылдаш турза-даа, оларныл кылган ажылының түңнели шоолуг эвес. Коллективте арагалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр ийи-чаңгыс кижилер бар болуп артышаан.

Шоолуг эвес өртек-биле чиик машинаны оон хөлезинлеп ап болур, чолаачылаар эргеңер чок болза, чолаачыны база бээр. Машинаны үр хуусавалыг хөлезинлеп алыр болза чингеделиг.

Номчукчунуң бодалы

КИЖИ ДЭЭШ КИЧЭЭНГЕЙ

Бистиң партиявыс, күрүневис совет хамаатыларның эрге-хүлээлгелерин камгалаар, оларга дуза көргүзер талазы-биле доктаамал сагыш салыш турарын билир бис.

«Шын» солуунга сентябрь 10-да үнген «Ийи иениң дувурели» деп материалга хамаарыштыр бодумнуң бодалдарымны ажылыкседым.

Афганистанга интернационадчы дайынчы хүлээлгелерин күүседип чораан мөчээн оолдарның авадарының сеткил-сагыжы дувүреп. боттарын тыпчып, арга-сүме айтыржып, солуп дамчыштыр харылзажып турары эки-дир. Ынчалза-даа олар өөрүшкүлерин илереттейн. бот-боттарынга дувүренчиг айтырыглар салчып турар-дыр.

Кандыг-даа кижиге ажыг-шүжүт, амыдырал-чуртталганың бергедээшкини дег чүве кайда деп. Хоор Дагбаевнаның чуртаан турары суурда аныяк-өскен комсомол организациязын оон оглунуң ады-биле адааны өөрүнчүгдүр. Ол ыңдыг болур ужурлуг-даа. Ол хиреде маадырлыы-биле мөчээн солдатка амга чедир тураскаадды, оон хөй цехнигүннерлиг өг-бүлезинге (авазынга) таарымчалыг байдалды тургуспааны элдеп. Оон кадында хөй ажытөлдүт Маадыр-ве кижи-дир.

Амгы, ыңдыг магалыт үеде шала кырынга удуп турар деп одургуларны номчукпан, Хоор Дагбаевнаның өг-бүлезин кичээнгейге алдынмайн баргаң деп билдим. Ынчангаш иениң дувүрелин чөп деп санадым. Сүт-Хөл районнуң Бора-Тайга кедү Советтиниң күүскөмү моңу чүге херекке албайдыл? Райкүүскомнуң боттарының шиитпирлеп болгу дег айтырыын Чырыдышкын министерствозунче чоруткы база элдеп. Ажыл-биле-чугаалаарга, айтырыгны чүгле бодуудан чейлаткаш-зы-даа, кичээнгейн кошкаш дээнии демдеглээри чугула.

Эрбин суурда чурттап турар Чечен Сергеевна база-да хөй-хөй зиитлерни ажыл, даргаларга дилег-негелде кыйында бодалдарым илередип тура, бистиң Кур-Чер суурга болган ийи чижекти борта кинрейн. Татьяна Докпаковна аныяк чылдарын, бүгү энергия, күжүн иниттиниң хөрээнге бараалгадып чораан. Дасык даргалап, фронтуже белек чыыдазып организастап, «Тилелге» совхозтуң, харын-даа колхозтуң эге тургузукчуларының бирээзи болган. Ол — Маадыр-ве, 1931 чылдан бээр партия кежигүнү. Күш-ажылдың хоочуну, хөй-хөй орден, медальдарның эдилекчизи. Назы-харыы дөгээп, кырын бакшыраам, ирвадид болган. Ол сээлгү хүнүнге чедир бодуңун тудуп алганы борбак бажыңынга чурттаан. Аңаа бажың-даа бербээн. Эоги бажыңын септеп бээри-биле дилегни чеже кылыр, чөгел төткен.

1987 чылдың күскү айларында назылап кыраанчарга дуза көргүзер рейд айлары чарлаттынган турган. Аңаа үндезилээш, профоблчөвүделче дилег кинрген . Ийе, оны мен чугаалап бергеш, бижээн мен. Совхоз директору айтыышкынны бээрге, чамдык септелге ажылын кылып берген. Аңаа аваавыс дыка өөрөш.

Каш хонганда школада партбюроже ону келдиртнеп. «Чүге үш-үдүрүм үвелер бижип турар силер?...» дээш хемчег алыр апарган. Пат-ла кайгаан мен. Январьда аваавыс мөчээн. Совхозтуң администрациязындан-даа. партком-дан-даа ыам-даа келбээн.

Кижиге тоомча чогуусус, бот-тогдукарывыс, кижилерни амыдырал-чуртталга, ажыг-шүжүү деп үүнии кичээнгейге албазывыс ол-дур.

Бодум хүүмда ажыг-шүжүтлүг недериниң ажыын үлежин, моон соңгаар оларга таарымчалыг байдал тургуспаар дээрээнге бүзүреп артым.

Эрвесен ТЕЖИТ.

МАШИНАНЫ ХӨЛЕЗИГЕ

АШХАБАД. (СЭТА-ның корр-). Туркменияның найысылалында ажыттынган «Автопрокат» деп Ортаа Азияда баштайгы кооператив «Автомобиль аргыжарыңың хөлгези» деп чугаанны бадыткап эгелээн. Октябрь 1-ден эгелеп, оп-он хоорайжылар хоорай ыдыынче дыштанырда азы ажыл-агый кылып алыры-биле кооперативтен автомашиналарны хөлезилеп ап турар.

Шоолуг эвес өртек-биле чиик машинаны оон хөлезинлеп ап болур, чолаачылаар эргеңер чок болза, чолаачыны база бээр. Машинаны үр хуусавалыг хөлезинлеп алыр болза чингеделиг.

Барыын-Хемчик районнуң бүдүрүлгелериинде

ШЫНАРНЫ УЛАМ ЭКИЖИДЕР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгүр» комбинаттың болбаазыратканы даг-дүгүн хереглекчилерге чорудары-биле белеткеп турар сорттары, үлетүүр-бүдүрүлгелер комбинадының, тууйбу заводунуң, ажыл-агыйлар аразында кежүп чоруур механизастаттынган колоннаның, Кызыл-Мажалыкта бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң шынар тадазыбиле кергүзүглери хөй кезии норма-чижекке дүгжүп турар. Агроүлетүүр комплекизининг ажыл-агыйларында байдал база багай эвес. Совхозтарның күрүнеге дужаап турар бода болгаш шээр малының эъдининң, сүдүвүң, белеткээн мал чеминиң шынары элээп бедээп.

«Тыва даг-дүгүр» комбинат шынарны экижидериңче угланган организас-техниктиг хемчегларни эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен айларында ап чоруткан. Үүрмектеп сорттаар комплексте, бедик сорттуг болгаш бөдүүн руда арыглаар цехтерде шахта печкаларын эде дерээп, ВМД-105А, ВР-1000 деп маркалыг дериглерни, бункерларны, вентиляторларны болгаш өскедаа парын механизмперни чаартып, капитал септелгени кылган.

Бүдүрүлге культуразын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш шынарын бедидер сорулга-биле технинтиг контролдарга, тен бүдүрүлге лабораториязының лаборантыларынга тускай курстарны, дериглер таарыштырыкчыларынга болгаш машинистерге күш-ажылдың дешилгелиг аргаларын өөренир школаны ажыттыган.

Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунда туйбу кылыр хоюдутта даг-дүгүнүң артынчыларын холуп турары продукцияның бижыг болгаш шынарлыг болурунга дузалаан. Туйбуну өрттедириниң, оон холуксаазын таарыштырарының технологизазын шын сатып эгелээнинден шынары мурнунда турганындан чоорту бедээп.

Барыын-Хемчик районнуң совхозтарының бо чылдың эрткен айларында саткан бода болгаш шээр малының денгилдези 1987 чылдың ол үези-биле деңнээрге, 2,8 хуу өскен. Бирги чартык чылда дужааган бүгү сүттүң 85 хуузу бирги сортка хүлээп алынган. Белеткээн мал чеминиң 27 хуузу бирги, 34 хуузу ийиги сортка барган.

Мурнуку чылдарда үргүлүү шүүмүүледи турган Ак-Довуракты хлеб заводу шынар көргүзүглерин экижиткен. Заводтуң администрациязы профзвилел болгаш комсомол комитеттери-биле кады продукцияның шынарын экижидер хемчеглерни ажылдап кылып, технологтарның удуртулгазы-биле ай санында шынар хүнүн, кичээлдерин эрттирип, чарыштыг түңнел, типлекчилерни шаннаарда шынаржке кол кичээнгейни салып келген.

Кыдыңып турар чамдык ажылдар-биле чергелештир продукцияның шынары дээш демиселде чедир кыдыңмаан ажылдар, четпестер кайы хөй.

Бо чылын хлеб заводундан лабораториядга хынаары-биле алдынган 26 хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларының 13-үү шынар чок болган. Баштайгы хынаалда үезинде 590 килограмм кондитер кылыгларын, 200 килограмм шакер-чүректи брактаан. Ийиги хынаддада 8,5 тонна хлеб болгаш хлеб-булочка аймааның 91 хуузун шынар чок кыдыр санаан. Хлеб бижырар цехтиң дериглери эргижирел, үрелиппкиннерге бо-ла таваржыр. Өрээлдериң арыг-шевери багай, ажылчынарга дыштанып өрээл дериттинмээн.

Хереглекчилер ниитилелиниң Кызыл-Мажалыкта № 1, «Тыва даг-дүгүр» комбинаттың ажылчын хандырылга кылдыгының № 1, 3 столовайларында аъш-чемниң шынары куду, дузалал өрээлдер чедишпес, соодукчулар үргүлчү үрелир дээрэзин чоруткан хынаддалар илереткен.

Бо чылдың чазынында санитар албанының ажылдакчылары-биле баш удур дугуржуга чокка Найырал, Галиэ деп аттарлыг аъш-чем белеткээр кооператив кафелерин ажыктан. Ишти тар, соодукчулар чок, аик-сананы орта чугбас, арыг-шеверн багай болганы-биле санэпидстанцияның эмчилери акт тургузуп, элээп үр үеде хагдырар ужурга таварышкан.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадынга санитар-химиктиг, бактериологтуг шинчилелдерни чоруткаш, арыг-шеверни сагывас чоруктан ажылдап турар кижилер аарып болур деп түңнелди үндүрген. Бүдүрүлге культуразы чавыс, продукцияның, ылаңгыя колбасанның шынары багай, изиг, соок сүт дамчыдар система, канализация орта септеттинмээн, мал өлүрер, ижин-шөйүүдү, чаг ыяглаар, алгы-кеш дузаар цехтерни арыглап аштаар, чуур болгаш дезинфекциялаар ажылдарже кичээнгей салбайн турган.

Ажылчынар тускай хепбиле хандыртынган, санитарлыг байдалы негелдеге дүүшпес болганы-биле ында столовая ай ажыг хуусаада ажылдаваан. Хеп чуур черни безин мынчага чедир кылып албаан. Соодукчуга шыжаап, республикадан дашкаар чорудуп турар эът стандартка бо-ла дүүшпес болгулаар. Комбинаттың администрациязы республиканың, районнуң санитар эмчилериниң, күрүнеииң садыг инспекциязының тургускан актыларында сагындырыларны күүседиривиче кичээнгей салбайн келген.

Сүт заводунда байдал оон дээредевес. Санитарлыг болгаш технологтуг чурумнарны үргүлчү хажыдып келгениниң түңнелинде, продукцияның шынарын экижидип чадашкан. Ында ажылдап турар кижилериңң харысалга чогындан дериглерни, аппаратураларны, сүт дамчыдар хоорэларны аштаар, чуур, дезинфекциялаар, температураны шын тургузар ажылдар чоруттунмайн, сүттүң, оон кылган сметана, саржат, творог болгаш өске-даа үүлдериниң ажыыр, дүдүүр чоруу хөй катап болган.

Заводка санитарлыг байдалдарны тургузары-биле заводту тур када хаап, шефтер организастап, ийи районнуң сүдүн Чадаанаже сөөртүр чоруктар чайгы үелерде тургулаан. Ажылынга ээ-харыысалга чогу дээш эът комбинадының, сүт заводунуң директорларын ажылындан үндүрген.

Тудуг-монтаж ажылдарының шынары куду болуп турарының дугайында хомудалдар база чөптүг. Оон кол-ла чылдагааны — кадрларның чедишпезинде. Тудугжуларның аразында холунда доозан документилиг бызаңы, дашчы, шеверлекчилериниң саны эвээш. Тускай эртемниг мастерлер, участок начальниктери, прорабтарны районнуң тудугларындан салаа базып санаа болур. Ажылган турар хоюдуглар, демир-бетон кылыглар, дилиг материалдарны болгаш тууйбуңуң шынары база багай.

Продукцияның шынарын экижидери кол сорулгаларның бирээзи болганда, айыткынган четпестерни чайладыр талазы-биле дарый хемчегларни алыры негеттинип турар.

Александр ХЕРТЕК.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ТҮР ХҮЛЭЭП АЛГАН ТУРГАН

Чаа-Хөл почтазынга 1985 чылдың апрель 15-тен эгелеп почтачылап эгелээн мен. Бир чыл эрткенде, уруг азыраары-биле шелээже үндүм. Оон соонда эрткен чылдың август айдан эгелеп, катап почта дажып эгелээш, бо чылдың июль 16-га чедир ажылдаап, шелээже үнген мен. Шелээлей бээримге, мээң күш-ажыл дептеримни Шагаан-Арыгдан үндүр бижээш, чорудупкан болду. Күш-ажылдың сагылга-чурумун-даа үреп, аараан дээш бюллетень-даа ап көрбээн кижи мен. Уругларым хөй—алды кижи. Херектиң ужуруп айтырарымга, «ажылга сеня түр хүлээп алган турган» дээр-дир. Кызырлыышкынга таварышкан боон турар кижи-дир мен. Хөй ажы-төлдүг кижи-дир мен, кызырлыышкынга албан мен таваржыр турган мен бе? Маңаа 1985 чылдан ажылдаап, ынчага чедир түр ажылдап турганым ол чүве бе? Ажылдап турган кижиниң анаа-ла үндүрер, орнунга өске кижи ажылдадыр дээрге, таарынмас кижи-дир мен.

Кара-кыс ШОМБУЛ.

Редакциязга келген бо чаганы тайылбырлап, харыы бээри-биле ону Улуг-Хем районнуң харылзаа белдирииче чоруткан бис. Оон начальнигги М. К. КУУЛАР аңаа хамаарыштыр моон адаанда харыыны бисче чоруткан:

Кара-кыс Сергеевна Шомбул Чаа-Хөл почта салбырынга кыска хуусаалыг күш-ажыл керээзи-биле бүдүп чартык харга чедир уруг азыраары-биле шелээже үнген Ч. М. Монгуштун орнунга почтачылап киргенин шын. Күш-ажыл керээзинге доозулганы-биле 1988 чылдың август 4-те ажылдан ону үндүргеи. Ажылга доктаамал хүлээп алыр арга харылзаа салбырында чок болуп турар, харын-даа ам бир кижи кызырлыышкынга таваржып турар.

Ажыддаары-биле салбырга чаа келген аныяк уругну чүге хүлээп алганын база чугаадап турган чүве. Аңаа хамаарыштыр мен дараазында тайылбырны кылып керейн: Красноярскиден биске ажылдаары-биле ортумак өредилге черинiң доозукчузу специалист келген, ажылдап чоруткан дугайында биженгтиг кижи. Ол кижи херек болза, харылзааның операторун, телеграфисти, почтачыны-даа солуп болур аргадыг. Черле ынчап мергежилдиг специалистерни бүдүрүлге чери ажылга бижылап артырып ап болур болгай.

К. Шомбул бо хүннерде таныыл орнунда түр ажылдап турар.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Кайы-даа тайгада бедик сыныың ынаң-ла турары дег, кайы-бир черде хүндүткелдиг кижилер чоруур. Бистиң Жданов аттыг совхозта Донгак Хаяевич биле Билчинбей Ондаровна Кенденвер ындыг. Кайызы-даа ажылнычи, хөй чылда малчыннап чораан. Ам пенсияже үнгеш, улустуң хууда малын кадарып, Хендергениң Үстүү-Сорлуг-Хову деп черде чурттап турарлар. Д. Кенден аныяндда чолаачылап-даа чораан.

Хөйну кылып бүдүргеи малчыннар пенсиялаан, суурга келгеш, аңаа чурттап чаданнар, малчынналп өөренген болгаш, уйгузу-даа келбес болган. Ынчангаш совхозтуң директору-биле сүмелешкеш, чаңгыс чер-чурттуглариның хууда ешкүзүн кадарып үнүпкеннер. Донгак Хаяевич — «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи. Бо малчыннар 1983 чылдан бээр совхозуңга социалистиг чарыштыг типлекчизи болуп келген. Оларның өөнде ам 100 ажыг рубль өртектиг радиоприемник ажылдап, хүндүлүг үелериңе ааи тудуп, солуп үүлдерни дамчыдып берип турар. Олар пенсиялап үнерде төрээн совхозу ону белек кылдыг сунган. Донгак Хаяевич биле Билчинбей Ондаровна 5 уругну кижизидип өстүрген. Оларның кижизидилгези тергиин эки. Бис оларның ажыы-чадың, улуска эптиин, ажылдаарын, черле кижизиг мөгүзүн магадаар-дыр бис ийин. Кенденнериңң улуг оглу—совхозта чолаачы, Полиназы — Чөөн-Сибирьниң культура институдунуң дөртүү курсчузу, оглу Саша — «Күш-ажылдың хоттуу» совхозтуң төвүнде уругларның музыка школазының директору, Светланазы Кызылда ажылдавышаан, Томск хоорайда институтта бот-өредилге-биле үшкү курста өөренип турар. Бир уруу — Шагаан-Арыгда мурнакчы штукатур.

Бо ада-ие уругларынга, оолдарынга чоргаарланмас арга чок. Ажы-төлү музыкага, спортка мынак. Донгак Хаяевич ам 69 харлыг болза-даа, баян туткаш, «Бай-да-Тайгам», «Самагалдай» деп ырларны бола бадыра берген олурар. Чамдыкта агитквартиралар концерттеринге база киржир.

Бичее чажыдан күш-ажылга дидыккан, кырыза-даа ынак ажылын салбаан ыңдыг магалыт өгбелериниң улус бис. Ынчангаш оларывыска чоргаарланыр болгаш хүндүлүг улузувуска моон соңгаар-даа бижыг кадыкшылды, аас-кежиктиг сеткилдиң ханызындан күзээр бис.

Донгак ХУУРАК.
Ак-Тал суур.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүүр. Эгези № 226 «Шында»).

Лукерья Ефимовна **Охотникова** — «Тыва даваныла хандырылга» каттыжышкынында даваныкчы.

Маргарита Георгиевна **Парфенова** — «Красноярск хамаатыы төлевилеп» институдуңуң Тывада филиалының электриктер бөлүүнүң улуг инженери.

Семен Григорьевич **Пархоменко**— «Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезинде электромонтер.

Любовь Дмитриевна **Перминова** — республиканың № 1 бөжудулга бажыңының бөжудулга салбырының улуг акушерказы.

Ангелина Николаевна **Петеримова** — «Тыва даваныла хандырылга» бүдүрүлге каттыжышкынында даваныкчы.

Антонина Семеновна **Петеримова** — республиканың № 1 бөжудулга бажыңының бөжудулга салбырының акушерказы.

Нина Максимовна **Подлесных** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг-белеткел баазазында склад эргелекчизи.

Алефтина Семеновна **Полунина** — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелинде оператор.

Мария Гавриловна **Попуталова**— Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң поликлиниказында эмчи сестразы.

Иван Васильевич **Решетов** — тудуг, орук септелгези болгаш ногаан ажыл-агый эргелелинде слесарь.

Владимир Сергеевич **Роступовский** — «Ремсельбурвод» трестиң специализастаап колонказында токарь.

Галина Сергеевна **Сазыкина** —Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг-белеткел складының эргелекчизи.

Фаина Епифановна **Самчик** —«Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгелериниң кол бухгалтериниң оралакчызы.

Күстүтүр Күдерекович **Сат** — «Шын» солуниуң редакторунуң оралакчызы.

Надежда Демьяновна **Севостьянова** —Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле Тыва АССР-ниң күрүне комитединиң радио-телетөвүүнүң ажылдакчызы.

Василий Федорович **Сенников**— № 1 түрк автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Мария Андреевна **Силантьева** — «Тыва агроүлетпүрүдүг» каттыжышкында механизация эргелелинде техник.

Валентин Михайлович **Синкин** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг-белеткел баазазында чүдүрүкчүлер бригадири.

Ульяна Степановна **Скрипоченко** — «Союзпечать» бүдүрүлгезинде бухгалтер.

Евдокия Алимовна **Скоморева**— респотребсоюзтуң садыг баазазында склад эргелекчизи.

Галина Лаврентьевна **Смолева** — республиканың уруглар эмнелгезинде эмчи сестразы.

Лидия Тимофеевна **Тараненко** — республиканың Чуковский аттыг уруглар библиотеказында четчелээр болгаш ажылдап кылыр килдис эргелекчизи.

Валентина Ивановна **Тимофеева**— Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг-белеткел баазазында улуг кладовщик.

Галина Степановна **Федосова** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг-белеткел баазазында улуг товаровед.

Михаил Григорьевич **Хаприсламов** — хлеб комбинадында кочегар.

Алексей Романович **Хайрутдинов** —Енисейниң хем пароходствозунда автобус чолаачызы.

Матпа Сумбуевич **Хомушку** — Тываның ном үндүрер черинниң директору.

Нина Дементьевна **Хорошкова** — Тываның ном үндүрер черинниң кол бухгалтери.

Мария Евдокимовна **Хорунжина** — «Тыва хамааты тудуг» трестиң тудуг-септелге эргелелинде штукатур-маляр.

Полина Лукьяновна **Хрянко** — республиканың дүлей уруглар школа-интернадында башкы.

Мария Тюлюшевна **Хүргүлек** — республиканың дүлей уруглар школа-интернадында башкы.

Альбина Ивановна **Швец**— № 4 уруглар садында кижиандынчы.

Николай Афанасьевич **Шевцов**— тудуг, орук септелге болгаш ногаан ажыл-агый эргелелинде прораб.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1988 чылдың сентябрь 13.

ХАНДЫРЫЛГАДА ХАЖЫДЫЫШКЫННАР

РЕСПУБЛИКА СОЛУННАРЫНЫҢ, РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ КОМИТЕДИНИҢ, КҮРСАДЫГ ИНСПЕКЦИЯЗЫНЫҢ БОЛГАШ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ КАТТЫШКАН РЕЙДИЗИ

Чонну хереглел барааннары-биле хандырары — садыг ажылдакчыларының, аъш-чем биле столовая ажылдакчыларының чугула сорулгазы. Ол сорулгаларны күүсетипшаан, садыгжылар, столовая ажылдакчылары келген чонның үе-шагын чидирбейн, магазиннерге азы столоваларга барааннарны азы аъш-чемнерни дүрген шидип, эдлеп үр манатпазының эптиг аргаларын кылыр ужурлуг. Садыг алыкчы азы чемненикчи магазинге азы столоваага келгеш, сеткил-хевиң өөрүшкүлүг үнери— садыгжыларның, ниитиниң чемненилге чергелеринде ажылдакчыларның ажылын канчаар организастаанындан онза хамааржыр.

Кызыл районнуң холушкак барааннар садыныңң, Кызыл хоорайның, Бии-Хем болгаш Таңды райполарының үлетпүр болгаш аъш-чем барааннар магазиннериниң садыгжылары, ол-ла чергелерде столоваларның ажылдакчылары сорулгаларын канчаар күүседип турарыл? Бо айтырыгга харыы бээр сорулга рейд бригадазының кежигүнериниң мурнунга салдынган.

ЧЕТПЕС ОРГАНИЗАСТААП

Баштай аъш-чем магазиннериниң чонну чүтле хүннүң хереглээр барааннары-биле — хлеб, булочка кылыглары, сүт база оон белеткээн чемнер-биле канчаар хандырып турарын көрдүвүс. Бо чемнербиле хандырылга, ылаңгыя Кызыл районнуң холушкак барааннар садыныңң № 1 аъш-чем, № 2 хлеб магазиннеринде үзүктелишкинниг кээп турар. № 2 хлеб магазинни 9 шакта ажыттынар, ол хирезинде ынчан хлеб келбээн, 10 шак ашкан, чон ону манавышаан. Хлебти шагында чүге киирбээнин садыгжы Светлана Хертектен айтырдывыс. «Ол хлеб заводундан хамааржыр. Ону сеәртүп эккээринниң графиги доктаамал эвес» деп харыы берди. «Чамдыкта шуут хлеб эккедбес» деп аңаа турган садыг алыкчылар хомудадылар. Оларның хомудазы чөптүг. Садыгжы бо четпести эдип алыры-биле товароведтен негевейн турар-дыр.

Ол черниң № 1 аъш-чем магазинниге сүт, оон белеткээн продуктулар хүннүң кирзе-даа, 11 шакта төне бээр. Хлеб доктаамал үзүктелишкинниг келир. Чамдыкта шуут келбес. Чонның хүннүң садыш алыр хереглел барааннарын чүге мынчаар үзүктелдирип, чамдыкта саададып турарын айтырарывыска, магазин директору Т. Т. Ордюк тодаргай харыы бербезе-даа, дарый хемчээн алырын аазады.

Үстүнде адаанывыс район магазиннерин Кызыл хоорайның мурнуу чүгүнде, эң-не хөй чурттакчылыг № 39 аъш-чем магазинни-биле деңнештирер бодадывыс. Мында сүт, оон белеткээн аъш-чемнер, хлеб болгаш булочка кылыгларын чонга четчир кылдыр чагыгны киирген, ап турар. Харын-даа ол чемнер чамдыкта арта бээрин товаровед З. В. Соломатова тайылбырлады.

Бо аъш-чем магазиннериниң девискээрлеринде ногаа садар ларёктарының ажылы база сула. Чонну ногаа-биле хандырар түлүк үе бо. Ынчангаш ногаа садар ларёктарда чүгле чаңгыс-чаңгыс садыгжы бар. Баазадан ногаа алырын, эккелгеш, арыглаарын, садарын — чаңгыс-ла садыгжы кылыр. Ынчангаш ногаа садар ларёктарның садыгжылары ажылынга четпикпейн турар. Кызыл районнуң холушкак барааннар садыныңң девискээрине ногаа садар ларёктуң садыгжызы Анна Топул баазадан ногаа сөөртүп алыр машина дилеп чоруткан, ларёгу шоочалыг. Садыгны ажыдар шагындан 25 минута ажа бергенде бо келди. Машина тып чадашкан.

Садыгжы ларёгун ажыдыпты. Көөрүвүске ногаа аймак эвээш. Үрелген абрузтар арыглаттынмаан. Оларда кара-ээк имилээр. Ынчаар ажылдаарга болур бе? Чок. Ону болдурбазының аргазы — ажылчын керек. Чааскаан канчан четтигерил? Оон чаасканн чёттикпейн турары чөптүг чадавас. Ынчалзажок бодуңуң ажылдаар черинде санитарлыг байдалды хажык чок сагыыр турган. Кандыг-бир чылдагаан дилээрге ажыл кайын бүдер.

Аъш-чем магазиннериниң сула ажылындан аңгыда, ниитиниң чемненилге чергелеринде ыдыг четпестер рейд кежигүнериниг база билдинген. Туран хоорайда чазаглыг орук чанында столоваляның поварларының белеткээн чемниң шынары чаяс, чемненикчилерге доктаатказы хемчээлге чедир чем бербес болгап. Кызыл район төвүнде столовая чанында ларёкка өртээ 15 копеектиң беляшнериниң бирээзинии-не деңизин 25 грамм дудуу болган. Бай-Хаак столовазының поварын Г. С. Оюн 41 копеектиң тефтелин 45 копеекке, баарның өртээ 20 копеек турда, 3 копеек немээп, саткан.

Үлетпүр бараанларының өртектерин база докгаатказындан улгаттырып турары ылерээн. Кызыл хоорайда мебель магазиннериниң садыгжылары шала чадыгларын шыы эвес хемчээгеп, чоодан артык акша алгылаан. Төндыда Дүрген суурда М. В Еремеева эргелекчилээп магазиниң садыгжылары «охрә» гуашь өртээнге 30 копеек немээп, 1 рубль 50 копеекке, 8 рубль 20 копеек өртектиг салфеткалыг стол шывыын 10 рубльге садып турганнар. Бо болгаш ажылда өске-даа четпестерни хамаарышкан чергелериң харыысалгалыг удуртукчуларынга рейд бригадазының кежигүнери дыңнаткан. Моон соцгаар магазиниериниң, ниитиниң чемненилге чергелериниң ажылдакчыларының ажылынга контрольду шыңгыярадыры негеттиниң турар. дээрэзи бо хынадда көргүскен. Оа ажылды үргулачу чорудар ужурлуг комиссиялар, улусчу контроль постулары болгаш «Комсомолчу прожекторлар» ол бүгүнү холга алыр ужурдуг.

Юрий КАТКОВ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.
Христьян УЗБЕК.
Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору.
Любовь ФРИДРИКОВА.
Республиканың Күрсадыг инспекциязының эргелелиниң начальныгы.
Ким ДАНЗЫН-ООЛ.
Доктаамал комиссиялар ажылының болгаш таңналдар талазы-биле киллистиң эргелекчизи.
Любовь ЖИҢ.
«Тувинская правда» солуниуң корр.
Сиринмаа ЧООДУ.
«Шынның» корр.

ХҮННҮҢ КЕЛЗЕ ХҮНДҮЛҮГ...

Сүт-Хөл суурда ийи каът почта бажыны ажыглалга кирген. Ыңай-бээр почта дажыглаар машина-техника-биле хандыртынган. Бо дээрге районнуң харылзаа ажылын экижидиринго улуг дөгүм болганы чугаажок.

Амгы үеде төп харылзаа черинден үш автомашиналар Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Ак-Даш, Кызыл-Тайга, Ишкин, Баян-Тала суурларже болгаш Чадаана хоорайже график ёзугаар сөөртүп чедиргеш, база ол черлерден почтаны дедир сөөртүп турар.

Чурттакчы чонның чагыдылгазын, солун, сеткүүдлерин, чагаа-бижиктерин үешаанда үзүктелишкин чок чедирер талазы-биле Алдан-Маадыр суурда почта салбыры (начальныгы Н. О. Монгуш) өске суурлардан эки ажылдап турар.

Почта чедирикчилериниң ажылын чиигедир соруглабиле суурну 3 участокка чарган. Ында үш кижини быжыглаан. Почта тарадыкчыларының иштинден № 2 участоктуң почтачызы коммунист Вера Ооржак чонның хүндүткелин чаалап ап, чагыдылгаларны үе-шаанда доктаамал эолеринге чедирип турар.

Ындыг-даа болза, Сүт-Хөл суурда почта чедирилгезинде чамдык чётпес талалар бар боон артпышаан. Суурнуң чурттакчыларындан хомудалдар удаа-дараа болгулап, солуннарны, журналдарны, чагааларны чогуур үеинде ээлеринге чедирип бербес, озалдадыр таварылгалар бо-ла болгулай бээр. Азы солуннарның чамдык номерлери четче эвес болгулаар.

Солуннар, журналдар чонның көөр караа, дыңнаар кудаа, башкызы, сүмелекчизи, пропагандизи, тынар арыг агаары дег болганда чаңгыс-даа хүн соцгаарлатпайн, чылдагаан чокка тарадыры күзенчиг болгай.

Районнуң «харылзаа черинің администрациязы № 3 участокта байдалды экижидип, ол девискээрде чаа кижиниң томуйлаан. Ында байдал чүгээртеп орар. Ынчалза-даа № 1 участокта почта чедирилгези амдыгаа чедир экиживвээн болгаш ол участоктуң чурттакчыларындан хомудалдар читпейн турар.

Тодаргайлаарга, сентябрь 17, 18, 23, 24 хүнгеринде № 1 участокка почта чедирилгези болбаан. Барып-барып район төвүнге мындыг байдалдыг болурга, дыка-ла таарымча чок. Харын-даа Сүт-Хөл суур көдээ суурларга үлегерин көргүзер ужурлуг. Чөгенчинн көрем, барык-ла неделя чыгы почта тараттынмаан.

Чамдык суурларда почта чедирилгезиниң байдалы ыпдыг-дыр. Ам магалыт, чаагай кежик-чолду бүдүрүп турар, эгээртинмес этгин, сүттүң, дүктүң бүдүрүкчүдери малчынарже почта чедирилгезиниң дугайында каш чижектерден киирип, 2-3 хире малчыннарның, номчукчуларның саналоналын дыңнап көрээлиңер.

Чаа тургустунган өшкү ажыл-агыйлыг «Ишкин» совхозтуң Үстүү-Ишкинде өшкү кадарчызы, комсомолчу аныяк малчын Антонина Экер-ооловна Ондардан почта чедирилгезиниң байдалын сонуургаарымга: «Бистиң Үстүү-Ишкининиң малчынарының почтазында Сендей Ортун-ооловна Ондар ажылдап турар. Ол солуннарны ыдыг кончуг саадатпайн биске чедирип турар. Чамдыкта Өртеи-Арыгда садыггадаа эккеп-ле каар-дыр. Аътты хереэжеп кижиге ынчаар ажылдаарга, берге-даа болза, ол хире-шаа-биле кызын тударар кижи. Бо талазы-биле бисте ыдыг-ла улуг хомудал чок ийин» — деп чугаалады.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының Өленниг хойжу бригадазының хоочун хойжуу Бичии-Уруг Доржуевна Ооржактын хомудааны: «Солун, сеткүүлдү кымдаа сонуургаарымга: «Бистиң Үстүү-Ишкининиң малчынарының почтазында Сендей Ортун-ооловна Ондар ажылдап турар. Ол солуннарны ыдыг кончуг саадатпайн биске чедирип турар. Чамдыкта Өртеи-Арыгда садыггадаа эккеп-ле каар-дыр. Аътты хереэжеп кижиге ынчаар ажылдаарга, берге-даа болза, ол хире-шаа-биле кызын тударар кижи. Бо талазы-биле бисте ыдыг-ла улуг хомудал чок ийин» — деп чугаалады.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының Өленниг хойжу бригадазының хоочун хойжуу Бичии-Уруг Доржуевна Ооржактын хомудаанын: «Солун, сеткүүлдү кымдаа сонуургаарымга: «Бистиң Үстүү-Ишкининиң малчынарының почтазында Сендей Ортун-ооловна Ондар ажылдап турар. Ол солуннарны ыдыг кончуг саадатпайн биске чедирип турар. Чамдыкта Өртеи-Арыгда садыггадаа эккеп-ле каар-дыр. Аътты хереэжеп кижиге ынчаар ажылдаарга, берге-даа болза, ол хире-шаа-биле кызын тударар кижи. Бо талазы-биле бисте ыдыг-ла улуг хомудал чок ийин» — деп чугаалады.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының Өленниг хойжу бригадазының хоочун хойжуу Бичии-Уруг Доржуевна Ооржактын хомудаанын: «Солун, сеткүүлдү кымдаа сонуургаарымга: «Бистиң Үстүү-Ишкининиң малчынарының почтазында Сендей Ортун-ооловна Ондар ажылдап турар. Ол солуннарны ыдыг кончуг саадатпайн биске чедирип турар. Чамдыкта Өртеи-Арыгда садыггадаа эккеп-ле каар-дыр. Аътты хереэжеп кижиге ынчаар ажылдаарга, берге-даа болза, ол хире-шаа-биле кызын тударар кижи. Бо талазы-биле бисте ыдыг-ла улуг хомудал чок ийин» — деп чугаалады.

Манчүректе доктаамал ажылдап, малчыннарга бараан боон чоруур садыгжы Тамара Удай-ооловна Ооржак Манчүрек, Баян-Кол, Көкээз, Кешпес деп черлерде ажылдап, чурттап турар малчыннарның почта-биле хандырылгазында ыңгыы четпестер барын, бодуңуң 50 ажыг акша-биле чагыткан чагыдылгаларының үр үеде үзүктелишкинниг, озалдап, бүрүн келбезин сеткилиниң ханызындан дүвүреп, хомудап чугаалап турар.

Черле ынчаш кайы-даа совхозтарда малчыннарның почта хандырылгазы дедескеи эвес. Малчынарга почтачыларны тускайлаар, оларны аът-хеллге-биле хандырар ажылдар четпес боттанып турар. Үүлге ында-хаая машина чедип ыыдыар черлерде чурттап турар малчыннарже, оларның чагыдылгаларын суг сөөртүр машиналарга салгаш, чолаачылар дамчыштыр чорудуп турар таварылгалар кайы хөй.

Кижи бодап көөрге, малчын кижи харыы чаа солуп, сеткүүдлерни номчуп, бодуңуң политбилиин бедидер ужурдуг. Ынчангаш тус-тус совхозтарның дирекциялары, партия, совет, профзавилел, комсомол комитеттери малчынарның почта чедирилгезинче улуг кичээнгейни салыры чугула.

Районнуң төп харылзаа черн четчир сапныг машина-техника-биле хандыртынган хирезинде чамдык таварылгаларда ында-мында суурларже почта чедирилгезин бензин чогунга сылдаглаан, бир-ийи хонуктарда чедирбейн, баргыпаарын эскерген мен.

Чадаанадан Сүт-Хөлге келир почта 2-3 хүн иштинде келбейн турган фактылар моон мурнунда тургулаан болгай. Маңаа Сүт-Хөлге хүн бүрүде келир почтаны озалдадып турары — Чөен-Хемчиктиң төп харылзаа черниң четпес ажылы деп сананр апаар.

Чамдыкта Чадаанадан барып почта алырын Сүт-Хөлдуң харылзаа черн шүүлеп, озал байдал-биле организастап турарын айтыр херек. Ийи кожа районнарның харылзаа ажылдакчылары почта чедирилгезин удур-дедир чуул каашпайн, аразында харылзаалыг ажылдап, почта чедирилгезин үзүктелдирбес дээш деминг хөделяры чугула.

Харылзаачыларның ажылынга шаптык кадыл турар чүве — суурларның чамдык чурттакчыларының адресгери орта билдинмес, дугаарлары будалчак, мызырар ыттарын бажыңнарының эолери багламас, сула салгылашкан болгулаар. Бо талазы-биле тус-тус черлерниң көдээ Советтери пыкгыы хемчегларни алыры негеттиниң турар.

Бөраш ОНДАР.

КОЛ АССАМБЛЕЯДА

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). КНО-ның Кол Ассамблеязының 43-кү сессиязының делегаттары тайбың болган айыыл чок чорукту камгалаарынга хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалажып турар. Чепсегленишкинни дүжүреринге, чүүн-даа мурнунда ядролуг чепсекти шенээри болгаш бүдүрерин хоруурунуң база химиктиг чепсектиң бүгү хевирлерин узуткаарынын, космосту чепсеглевезинниң дугаймында айтырыглар сессияда боон турар дискуссияның төвүнде турар.

Бир неделя дургузунда үргүлчүлеп келген ниити дискуссия янзы-бүрү политиктиг системалыг чурттарның делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаары дээш, түткүлдүг туржуп турарын көргүскен. 43-кү сессия эгелээн хүнден бээр бир неделя иштинде 60 ажыг чурттуң бүрүн эрселиг төлээлери база чамдык чурттарның чазак баштыңчылары санаал берген.

Румыния Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министри Ион Тоту ядролуг чепсекти узуткаар талазы-биле 1988 чылда тодаргай базымнар кылдынган, ындыг болзажок кандыг-даа боо-чепсекти эндере бүдүрериниң оруу ам-даа долу дуглаттынмаан деп чугаалаан.

«Делегей тайбыңынга аймыл боттуг туруп турар. Үүлге дээрге амгы үениң массалыг узуткаашкын чепсээн ажылдап кылыры, чогаадыл тургузары чамдык чурттарда үргүлчүлеп турар. Ынчангаш КНО-нуң эргеавиге дүүштүр чепсегленишкинни дүжүрериниң бүгү чүвени хаара тутка, бүгү-ниити программаын хүлээп алыр үе келген деп, ол чугаалаан.

ӨРЕ-ШИРЕ ТУДУП ЧИГЕН

Делегейниң акча фондузунуң болгаш Бүгү-делегей банкызының эолчеглиг сессиязы Барыын Берлинге боон эрткен. Анаа 151 чурттарның 12 мүң хире политиктери, банкирлери болгаш саң-хөө талазы-биле хөрецгитеннери киришкен.

Сессияның киржикчилериниң хөй нуруузу хөгжүп турар чурттарның төлээлекчилери болган, ол чурттарның ниити өрези 1,2 триллион доллар боон турар. Хөгжүп турар чурттарга хамаарыштыр сайзырагай капиталистиг чээли берикчизи күрүнелериниң дегээни чөптүг эвес, мөлчүкчү чээлилер таварышпайн турарын хөгжүп турар чурттарның төлээлекчилери шыңгыызыбиле тургускан. Амгы үеде Латин-Америка чурттарының өрези 410 миллиард доллар боон турар, ону сөксадыр үе келген деп, Перуның даштыкы херектер министри Луис Гонсалес Посада чугаалаан. Чүгле 1982—1987 чылдарда безин АКШ болгаш өске-даа чээли берикчилери Латин Америка чурттарынга берген чээлизинден 190 миллиард доллар хөйну ап, баяан. Ындыг турбуже, Латин Америка чурттарында чыл санында-ла ап-чуттан болгаш аарыглардан 700 муң уруглар өлүп, 100 миллион кижи эң ядыы байдалда чурттап турарын ол тодаргай чижектер-биле дыңнаткан. Ол девискээрде 40 миллион ажыг кижилер ажыл чок боон турар.

Сан-хөө дарлаашкынының күштелири Африка чурттарын берге байдалга таварыштыра берген. Оларның өрези 220 миллиард доллар. Олар чыл санында-ла он-он миллиард долларны чидирип турар. Бүгү-делегей банкызының саналаын ёзугаар алырга, эрткен он чылдарда Африканың үндүр садып турар чиг эдинин үнези үш-дөрт катап кызырылган боон турар.

Капиталистиг чеди кол күрүнелериниң — АКШ-тың, Великобританияның, Японияның, Франциянның, ГФР-ниң, Италияның болгаш Канаданың сан-хөө министрлери, төп банкылар эргелекчилери чажыт хурал эрттиргеш, Барыын Берлинге болган сессияга шүүмүүлдерни бичии чымчадырып ораллаткан. Ынчангаш олар Африка чурттарындан өре хөөзүү тыртарын 500 миллион хире долларга кызырарын шинтирлээн.

Геннадий ШИШКИН.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ШУУЛГАНЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның пайысылалында Конгресс ордузувда Латин Американың болгаш Кариб бассейнинин чурттарының херээженнериниң үшкү сессиязы ажыттынган. Оон ажылында АКШ-тың болгаш Канаданың төлээлекчилери база киржип турар. Европа чурттарының херээженнер организацияларының төлээлекчилерин аалчылар кылдыр чалаан.

Херээжен чонның ол шуулганының 1200 ажыг делегады үш кол айтырыгны чугаалажыр: латин америка болгаш Кариб күрүнелериниң өске чурттарга өрези, херээженниң политиктиг амыдыралга киржилгези, ол диптин массалыг информация чепсектериниң ажыл-чорудулгазынга херээженниң ролю.

* * *

Латин Америка болгаш Кариб бассейнде чурттарның чону амгы үеде кончуг берге байдалда чурттап турар. Чаа хөгжүп орар ол чурттарны капиталистиг улуг күрүнелер экономика талазы-биле дарлап, оларны улуг өреге дүжүрүп турар. Ол чурттарның чиг эдин барык халаска ажыглап, оларга барааннарны улуг өртектерге садып база хөй хуулуг чээлилерни берип турарындан ол девискээрниң чурттары ере-ширеден үнмейн турар.

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

ПРАГА. (СЭТА). Пенсия хандырылгазының дугайында чаа хоойлу Чехословакияда хүлээп алдынган болгаш октябрь айдан эгелеп күштүг болгай. Чаа Хоойлу ёзугаар чурттуң үш миллион ажыг хамаатызының материалдыг чаагай чоруу улам экижирир.

Пенсияның кудуку болгаш эң үстүкү хемчээлин тодараткан. Оон кол онзагай чүүлү болза, пенсияже үнүп турар кижилерниң ажылдап чораан чылдарында күш-ажылчы ачы-хавыяазын болгаш ниитилелге кылып, бүдүрүп берген ажылын кончуг тодаргай өөренип көрүп турары болур.

Оон мурнунда турганы-биле дедиээрге, кижилериниң алыр пенсиязы 20-25 хуу эскен. Пенсия хандырылгазынга чурттуң бюджединден чылдыщ-па 4,5 миллиард крон акша чарыгдаттынар.

АКШ-ТЫҢ ШЕРИГ БЮДЖЕДИ

Америк конгресстиң ийи палатазының хүлээп алганы 1989 сан-хөө чылының бюджединиң төлевилелгинге чурттуң президентизи Рональд Рейган ат салган. АКШ-тың сан-хөө чылы чаңчыл ёзугаар октябрь айның 1-де эгелээр.

АКШ 1989 чылда шериг чарыгдалдарынга 283 миллиард долларны чарыгдаар дээш планнаан. А көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер сорулгага 46,6 миллиард долларны көргеп.

Ольстериң черинде 19 чыл дургузунда бастып, өлүрүп, күштээр чорук уламчылап турар.

Соңгу Ирландияга корумчурум болгаш дүрүмнү тударынга Англия чыл санында 700 миллион фунт стерлинги акшаны чарып турар. Ол хөрецгиин чонну ажылга кииреринге, чуртталга тудуунга, социал-хандырылгага чарыгдаар болза Ольстерге тайбың магадылаттынар деп. чон чугаалажып турар. Британияның эжелекчи шерини Соңгу Ирландиядан үндүрерии консерваторларның чазаандан чон пеген турар. «Соңгу Ирландиядан үпер херек, оон башка чонну бастыр чорук кажан-даа читпээ деп оппозицияда дейбористиг партиның кескү ажылдакчызы Веджбуд Бенн чугаалаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МЕДЭЭЛЕР

УЛАН-БАТОР УТКУП АЛЫР

«Найыралдың оруктары». Ындыг аттыг делгелге чоокта чаа Советтер чуртунуң наймы-сылалы Москвага болуп эрткен. Оон өске делгелгелерден онзаланып турар чүвези — оон киржикчилериниң тыва болгаш моол чурукчулар болуп турары. Найыралдыг ийи чурттуң чогаадыкчы эвилелдериниң дугурушканын ёзугаар кайызындан-даа дөрт-дөрт чурукчуларны ында киришпитирген.

Ук делгелгеге белеткел шагда эгелээн. Москвага болган делгелгениң ажыттынарынга чедир моолдуң чурукчулары Тывага, а Тыванын чурукчулары Моол Арат Республикага ажылдаан. Оларның кайызының-даа чогаадыкчы ажылдары уре-түңнелдиг болган. Ону наймыылалдың көрүкчүлериниң үнелели бадыткап турар. Ам ол делгелгени Улан-Баторлуң уткуп алыры ол: Тыванын чурукчулары субботада Москваже аъттанып-каннар. Оон Улан-Баторга чеде бээр, а делгелгениң чогум ажыдыышкыны октябрь 5-те Моолдуң чурукчулар бажыңының делгелге залынга болур.

Моол Арат Республиканың чурттакчылары Ч. Батмунхтуң «Тыва даг-дүгү» комбинат. Е. Бодарчының Улуг-Хем кыдының пейзажтарын болгаш өске-даа чуруктарын көрөлер. Д. Гунга биле С. Болдбаатор тыва чонуң амыдыралындан солуун чуруктарны делгелгеге салырлар. А Иван Салчактың «Далай ламаның хүрээзи». Владимир Ховалыгның «Кежээки саалда» деп чуруктары база солуун. Юрий Курекий, Сарыг-оол Сая оларның чуруктары база солуурганчыг.

Бир ай дургузунда уламчылаар делгелгеге Тыва АССР-ниң бо дөрт чурукчуларының 59 ажылы кирген. Ийи чурттан каттыштыр шуптуу бир чүс ажыг чурукту Улан-Баторнуң чону көөр. Ол делгелге келир чылын Кызылга кээр.

Чооду КАРА-КҮСКЕ.

КИНОМЕХАНИК

Сергей Небылицын бичии-зинден-ле кинога ынак болган. Баштай көрүп, чоорту киномеханик Станислав Шадировтуң дузазы-биле кинону үндүрүп эгелээн. Ол олчаан кинодан адырыбаан.

Сергей он беш харлыында кино механиктериниң курузунга өөренип берген. Ону доозан соонда, чааскаан ажылдап турар. Ам төөрби үш чыл болганы ол. Ынчангаш Ак-Довуракка Культура ордузунуң бо ажылдакчызын ол хоорайның чону эки билир.

А. ГАЙНУТДИНОВА.

ГАНЦЫЧЫНЫҢ ДИЛЭЭ

Солунга материал-даа бижип чорбаан мен, ам бир дилег ужурунда бижирип бодап алдым. Чогум херек мындыг чүве.

Бодум Чадаана хоорайның уран чүүл школазында танцы башкызы мен. Школавыста Тывага танцы хөгжүлдезиниң дугайында булуң дерип алган бис. Баштайгы балериналар Екатерина Харлыг, Наталья Ажыкмаа, Оюн Сай-Хоо олар-биле чагааржып келдивис. Ынчалза-даа ол үениң чуруктары болгаш өске-даа материалдар ховар. Ындыг материалдар сураглап бо чүүлдү бижидим. Ынчангы-даа, амгы-даа танцылар дугайында материалдар солун арнынга көстүр болза, дыка өөрүүр мен.

Зоя БАЛЧЫЫРАК.

НОМГА КАМНЫГ БОЛУР

Чылдың-на өөреникчилер школа библиотеказындан өөредилге номнарын класс аайы-биле бижидип алыр. Ак-Туруг ортумак школаның библиотеказында 6350 өөредилге номнары бар. Эрги, орбак өөредилге номнарын библиотека эргелекчизи Делгермаа Ондар сеткээн.

Школа бо чылын өөреникчилерге 1979 өөредилге номнарын 861 рубль-биле сатткан. Ол өөредилге номнарының чаражын кижи магадап хамнас. Өөреникчилер номнарын шокарлап, орбас, камныг болур ужурлуг.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

СЭТА: сөөлгү шактың дыңнадыы

БИЧИИ НОМЧУКЧУЛАРГА

ИРКУТСК. Октябрь 3. СЭТА-ның корреспондентизи В. Ходийнин дамчыдып турары болза: «Баштайгы номчугаштарның чыдын сактып кээримге хөрек-чүрээм...» Александр Твардовскийниң бо сөстери Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң уруглар чогаалчыларының Иркутскиде ажыттынган төвүлел хуралының киржикчилериниң сагыш-сеткилин шынныы-биле илередип турар.

Таптыг-ла үжен чыл бурунгаар РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинден инициативазын ёзугаар бичии уругларга чогаал бижип турар Уралдан Чөөн чүк талазында чурттап турар литераторларның баштайгы семинары боон эрткен. Оон эгелээн-ле чогаалчыларның ол черде отряды дыка өскен. Ол черлерде ном үндүрер черлер бичии уруглар номчуур номнар үндүрериниң улуг кичээнгейни угландырып турар. Бо делгем девискээрде чурттап турар улустарның дылдарынга уруглар номчуур альманахтарны болгаш журналдарны парлаарынга белеткеп турар. Оон-биле чергелештир Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте полиграфия базазы кошкак сайзыраан. Номнарны очулдуруп парлаар ажылдар чидиг тургустунган.

Чогаалчыларның амгы ужуражышкынында культура амыдыралы хөгжээн улуг төптериниң төлээлекчилеринден ангыда, Братск, Ангарск болгаш өске-даа аныяк хоогайларның төлээлекчилери киришкен. Чогаалчылар номнарны болгаш хол-биле бижимелдерни номчуурундан ангыда школаларга, интернатларга, уруглар бажыңнарынга аалдап баарлар. Литераторлар чаагай сеткил кежээзинге киржир, оон чыгган акшаны В. И. Ленин аттыг уруглар фондузунче шилчидер.

Республиканың Пиптики херектер министерствозунуң ажылдакчыларындан тургустунган уран чүүл коллектив доктаамал белеткелди чорудуп, ырының болгаш тапцының ансамбльдерин тургузуп алган.

Олар коллективте уран таланчылыгларының ачызында зона көрүлделеринге база кирипкилээн. Анаа шаңналдыг черлерни алгызаан. Кызыл хоорайга болгулаан байырлал концерттеринге киржип, ажылчы чонга талантызын бараалгадып турарлар.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Пиптики херектер министерствозунуң ажылдакчылары ыры күүседеринде.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДЫШТАНЫЛГА – КАДЫКШЫЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Дыштанар хүнде кино, концерт көөрүнге кончуг сундулуг улус бис. Хостуг үевисти ажык чок эрттирерине хөлүүвүс чок. Бо эрткен улуг-хүнде кинотеатр «Найыралга» «Моонзүнд» деп ийи сериялыг кино көрдүвүс. Кино-чурук солун болду. Көрүкчүлер колдуу залды долдур эзелекен, чүгле мурнунда кезек сандайлар хос. Театрның кино көргүзер залы дыка делгем, улуг. Театр дээрге — кижилериниң хостуг үезин эрттирип, дыштанып алыр черн. Ол хире-зинде улуг-даа, бичии-даа кижилериниң аразында ол черниң арыг-шеверин шоолуг херекке албастар бары хомудан-чыгдыр. Ону аштап-арыглап турар кижилер хөй күштү үндүрүп турар болгай. Ол бүгү кымның-даа сеткилхөөнүн сагышсыратпайн турары кончуг таарыштыг деп бодаар мен. Казып каан тоорук картын, чиген конфеталар саазынларын, билеттерни октапкан болгулаар. Газировка шилдери кино көрүп олурганнарның буттарының алдынга илдигин, ыржымны үреп турарга кымга күзелчигил? Ол даалтың кулакка ынчыг деп чүвезин канчаар. Кижи бажыңында кажан-даа арыг шала кырынче бок октавас болгай. Бичии уруг азы оол билбейн саазынны шала кырынче октапкан болза, дораан сагындыра бээр бис: «Саазының ап ал!» деп. А театрга база ындыг болур ужурлуг. Ол кымның-даа чери эвес, боттарывыстың дыштанар черивис. Ындыг болган төлээде, ол кезээде арыг-силиг турар ужурлуг. Ол бүгү көрүкчүлериниң боттарывыстан кол хамаараксыр. Оон пиптин чүл турар кижиге та кайы-хире берге дээрзин бодаар херек.

Кино көөр театрывыстың арыг-силиг тургузар дээш сагыш салыр ужурлуг бис.

Ирина БЮРБЮ.

ФЕРМАГА БАЙЫРЛАЛ

«Х Улуг хурал» совхозтуң Оттүк-Даш сүт-бараан фермазынга алдын күстүң чаңчыл болган байырлалын организастап эрттирген. Байырлал ногаан шыкка старттың озоннары-биле эгелээн.

Чоон хендир тырттыжары, айыткан демдекче дээрбек кижи октаары, шоодай кеткеш, чарыын маннаары, команда аайы-биле эстафета, кожамыктаары, тывыныктаары дээш бо-ла бүгүнү программада киирген.

Аңаа саанчылар болгаш ясли-сад ажылдакчылары маргылдашкан. Түнелинде саанчылар командазы тиилекчи боон, шаңнал-макталды алганнар.

Чадаг чарыпка ооллардан Сергей Аргамчы, Олег Болдук, Валерий Куулар, хөрөөженнерден Татьяна Чамыяк, Саяна Молдурушку, Тоня Хевекей олар эң эки түңнелдиг болганнар.

Долгандыр бичии кызыл туктар-биле шимеп каан ногаан шелге футбол база ойнаан. Аңаа ясли-сад ажылдакчыларының командазы тиилеп.

Кежээ алдын күстүң байырлалы клубка уламчылаан. Аъш-чем делгелгезин база организастаан. Аңаа 36 янзы-бүрү чеминиң дээжизин белеткеп делгээн. Ногаа аймак, манчы, хуужуур, быштак, пирогилер, салат, соктаан тараа, кат-чимис дээш чем-не хөй. Жюри кежигүннери эң эки, шыпаралыг чемнер белеткээни дээш М. Чашпай, Т. Шойнуу, Т. Болдук, М. Дарый, Э. Тоюп-оол, Р. Саая, В. Суунак, К. Ольга оларга өртектиг белектерни тывыскан.

Хөл шыдыраага А. Шойнуу, Б. Анс, шашкиге Э. Тоюп-оол, Т. Болдук олар тиилекчи болганнар. Тиилекчи командаларга болгаш тиилээн түстүс киржикчилерге жюри шаңнал-макталдарны тывыскылаан. Фермада херөөженнер чөвүдели алдын күстүң байырлалын ынчаар идепкейлиг, солуун, хөлүг кылдыр организастап эрттирген.

Маңдын-оол БИЛЕН-ООЛ.
Кызыл район.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бо чылдың **октябрь 7-де «БИСТИҢ КЫЗЫЛ»** деп хоорайның байырлалын ол баштай эрттирер. Оон программазында:

— Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында, сиверлерге, стадионнарга, спорт шөлдерине, кудумчуларга болгаш херимнер иптинге эртенгиниң 8 шак 30 минутадан 8 шак 45 минутага чедир ниити хоорай чурттакчыларының күш-культура зарядказын чорудар:

— хоорайның микрорайоннарынга чүгүрүктериниң маргылдаазы (10.00 шактан 12.00 шакка чедир);

—«Сарын» универмагтың таңынга Октябрь кудумчузунга улустуң спортчу-баштак оюннары (11 шактан 12.30 шакка чедир);

— ипподромга триал (моондактарны мотоциклге эртери. (Эгелээри — 11.00 шактан 12.30 шакка чедир);

— улусчу шеверлериниң кылыгларын Октябрь кудумчузунга Ленин болгаш Кочетов кудумчуларының белдирлерине делгеп садары (11.00 шактан 12.30 шакка чедир);

— «Мөңгүлек» адалылар бажыңының, «Детский мир» магазинниң, автоорук техникумунуң чаңында байырлыг концерттер (11.00 шактан 12.30 шакка чедир);

— тураскаал черлерге чечектер салыры (13.00 шактан 13.15 шакка чедир);

—театр шелүүге, ИХМ-ниң болгаш музей бажыңнарының чаңында митинг-концерт (13.30 шактан 15.30 шакка чедир);

— карнавал чыскаалы (15.30 шактан 16.30 шакка чедир);

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга театрлыктан оюн көргүзүү 18.00 шакта эгелээр, оон соонда байырлал лотереязын ойнадыр, аңаа чиик автомобильди, өшүг телевизорну болгаш өске-даа түүлдерни ойнап ап болур.

Стадионче киреринің болгаш лотереяның өртектери 1-1 рубль. Коллективтиг чагыгларны хоорайның сан кылдызында хүлээп ап турар (Кочетов кудумчузу, 29, № 10 кабинет, телефону — 2-22-81. Октябрь 6-га чедир 14 шактан 16 шакка чедир хүн бүрү хүлээп азыр).

Пассажирлер сөөртүр автотранспорт будүүлгезинге, «Тыва тудуг» треске, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажылагайынга, хлеб заводунга, сүт комбинадынга, харылзаалың будүүлге-техниктиг эргелелиниге, даараныла болгаш мебель фабрикаларынга ажык эжиктер хүнү 1988 чылдың октябрь 6-да 16.00 шакта болур.

ТУДУГЖУ ЧОРААН БАШКЫ

Норзаңмаа Салчаковна Сарыг-оол Тээли ортумак школазында физика, математика башкылаанындан бээр бо өөредилге чылында таптыг-ла 21 чыл болуп турар. Ол Тээли ортумак школазының мурнакчы башкыларының бирээзи.

Ол школачы чораан-да бичии класстардан эгелеп, математика эртемнеринге сонуургалы улуг чораан. Школага өөренип келген чылдарының дургузунда ол математика, физика эртемнеринге 4-5 демдектерге өөренип келгев. Ынчангы физика, математика башкызы, Норзаңмааны башкылап чораан башкызы ам Тээли ортумак школазында өөредилге эргелекчизи Долзаңмаа Салчаковна Суглай-оол оон математикага кызымаан, улуг тура-соруктуун эскерип турган болгаш, школа соонда математика башкызы болурун чагып, сүмелеп турган.

Норзаңмаа школа доозкан соонда Ак-Довуракка ажылдап чедип келген. Ону тудугжулар бригадазынче чорудупканнар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Зинаида Салчактың бригадазынга кирген. Ажыл дыка берге болган. Долгандыр чаа тудуп турар тудуглар, цемент, бурулаан дой-довурак, ында-мында чыскаай салып каан туйбулар, тудуг материалдары сөөрткен машиналарның даап-шимээни кулак уюк, кижи базар чер-даа чок ышкаш сагындырган. Оон кадында чаңгыс-даа таныыр, билир кижиэ чок турган. Баштай ол өөреникчилеп турган. Эртеңден кежээге чедир ажылдап турган, улус тарай бээрге, эки мергежин алыр дээш чааскаан-даа артып калгаш, ажылдап турган.

Чаа-ла школачы чораан кыс кижиге ындыг улуг бүдүүлге черинге ажылдаары берге болган. «Кара чажымдан эгелеп хой кадарып эскен болгай мен, бо кончуг берге, аар, эр кижилер шыдаар ажылды чүге шилип алган кижи боор мен»—деп бодун боду чектеп-даа турган. Норзаңмаа эш-өөрүрек болган бригадазының кежигүннери ак-көк каректыг орус уруг Нина Лаптева, хөглүг ажык чаңыг үзбек уруг Роза, билиргек-даа бол. бичө сеткилдиг бурят уруг Галина Мунчуева болгаш өске-даа интернационалчы эштери-биле бир ай хире ажылдаан, чоок кижилер дег танып апарганнар.

Норзаңмаа бир чыл хире ажылдап чораан, тудугжулар аразынга калбаргаш социалистиг чарыштың тиилекчилериниң одуруунга кирген. Ол бригадазының мурнакчы, хүндүлүг кижилериниң бирээзи апарган, шаңнал-макталдарны администрация черинден кап-даа удаа чаалап алган. Ол үеде Норзаңмааның дугайында материалдар республика солуннарынга чуруу-биле кады үнүп турган (ол бүгүнү оон хуудa альбомундан көрүп болур). Аңаа ажылдап турган, аалында арткан дуңмаларынга болгаш адазынга дыштанар хүннеринде барып чедип, материалдыг деткимчеңни көргүзүп, дуңмаларынга иезиниң орнунга не хүлээлгезин күүседип турган. Бир чайын ол шелээлеп алгаш, адазының тудуп турган бажыңын бүрүн доозар деп бодап алган, 3 өрээл бажыңны аңазы-биле нелээн кылып киришкеннер. Ханазын туткан бажыңның кырын дуглап, крышалап, иштики шеверлел ажылын кылып турда, өөренгенин аңазы кайгап турган.

Ээлүүг-да туруштуг, амыр эвес күш-ажылчы кижи болган. Бичии-даа эскит чок, ден-дески ханаларлыг болган дөрөвирлиг 3 өрээл бажың педээзи доозулгуже доосту берген. Улузун чыдыг, чырык бажыңче көжүргеп, удаштыр Ак-Довураанче ажылдап чорупкан.

Кырган адазы ажыг-шүжүгтен шорү узамдыгыш, дуңмалары ээзээн доругуп, бут кырынга тургулап кээп, боттары ажылды кылыптар апарган үеде Норзаңмаа комбинатка 3 чыл ажыр ажылдаан, үргүлчү бодап чорааның башкы институдунче киреринин шылгалдазырын дужаан алган. Физика, математика факультединиң студентизи болган. Институттуң ханаларынга беш чылды шудургу, кызымак өөренип, эш-өөрү-биле эптиг, найыралдыг болуп келген. Студент хөглүг, берге чылдар дүргени-биле каржып, солчуп эртип-ле турган. Ынча чылдарның иштинде билиглер-биле бижыг чепсегдепгеш, төрөөн институдун доозуп, башкылары-биле байырдашкап, бодунуң төрөөн черинге ажылдарыбиле чедип келген. Хуваалда ындыг болган.

Математика, физика эртемнерин башкылаары нарын, берге, өөредилге программазы чыл санында удаштыр. Норзаңмаа Салчаковна — мынча чылдар иштинде ажылдаан каапкан, улуг дурзулгалыг, хоочун башкы. Ол районнуң физика, математика башкыларының методиктиг каттыжышкынының удуртукчузу болгаш оон семинар-кичээлдеринге аныяк башкыларга бодунуң дурзулгазын дамчыдып, башкылаашкынының чаа аргаларын эш-өөрү-биле сүмележип чоруур. Удуртуп турган класынга класстан дашкаар ажылдарны чорудуп, өөреникчилериниң бажыңнарын кезип, ада-иезер-биле боттускайлаң ажылдарны чорудуп келгенинiң түңнелинде оон класынга катап олурарлар болгаш физика, математикага багай өөренгеш катап олурганнар турбайн турган.

Норзаңмаа Салчаковна хоочун башкы деп эгезинде чугаалаан мен. Ам оон өөредип чораан өөренакчилериндеп Тээли ортумак школазында башкылар болуп ажылдап чоруурлар бар. Чижек ыядыр дээш эртемниг күш-культура башкылары Мерген Торуш, Сергей Кашпык-оол, дээш эртемниг математика башкызы Союман Суглай-оол, Ак-Довурактың № 1 школазында институтту кызыл дипломнуг дооскан математика башкызы Антонина Сокпай оларны адаайн. Бо чүгле башкылар ол-дур, а республиканың районнарында улус ажыл-агыйының адырларында ажылдап чоруур тускай эртемнигларде кымнарны чок дээр.

Ажыл-ишчи башкы — алды уругларның иези. Уругларының улууг, улуг оглу Шолбан шериг хүлээлгезин эрттирип турар. Оон бичези Чечек-оол школаны чаа доскан. Оглу Олимпий 10-да, Чечек-оол 5-те өөренип турар. Аяназы 2 класста, Аржааназы 4 харлыг. Өг-бүлеңиң эр ээзи Шыдыраа Сарыг-оол база башкы ажылынга бараан боон, хөй чылдарда күш-культура башкылап келген, амгы үеде Тээлиде уругларның спорт школазының директору.

Чалыы шаанда, чараш хоорай Ак-Довуракты бодунуң ходу-биле тудуп тургусчуп бажыңнар тудуп чораан башкы ам төөрби бир дугаар чыл башкылап киришкен.

Чимис АДЫГ-ООЛ.

ТАЙГАЗЫНГА-ЛА ЧОРЗУН

Майның сөөлгү чартыы хире, хар долумактыг чаъс улдуртуп, уяралды доюлдуруп турган. Манап шаг болганыыс хүн камгалалдыг черинiң кадыр дагларының артындан бакылап келген. Маршрут-биле чоруурунга шуут белеп-даа болза, рацияbиле эртенги чүтаалажыштыкынарны манап одурупкан бис.

Айыткан шагында даамылдар эфирже үнүп, солун түүлдер-биле солчуп, баштактанчып турар үеде, «төп» кыйгыра берген. Бир кижи Нарымче зоолог чорударын дүвүрел-биле дыңнаткан. Дүне бир адыг заповедниктиң «дириг-будуңунче» халдаашкын кылган чүве-дир.

Оон товуп чүгле эртенинде «Айболит бажыңынга» баргаш, билип алган. Ол мыпчаар болган. Кежээ түү-даа билдинмээн. Имиртиң дүжерге, куштарның, дириг амытаннарның шимээнiн читкелек, ынчалзадаа берүлер улуунуп каап турган. Ыржымны ким-даа үреп шыдавас хире апарганда, уругларны үүлээп үн оттурупкан. Баштай үне халаапы фонарь-биле дүмбейин чырыыптарга, өдүрекгерден аңгы арыгже дезип бар чыткан даг-ирегектиң улуг ооргазы көдүлген.

Чап-чаа дүшкен харда адыгның изин шинчилеп көөрге, ол хенертен халдаваан болган. Ол байдалды үр-ле шинчилеп көрүп, халдаар аргазын бодап турганы илдең. Баштай ол эдиктер одарладыр чер чоогунда бок төгер черни шинчилээн. Оон соонда шагда кургап калган буур бажы чыткан складче кире берген. Ону үндүрүп аппарган, кезек хемирген.

Чемнин эвээш хире боорга, дуюглуг аңнар одарлаар черже эжик дамчыштыр кире берген. Тяпкин деп ыт зоре бээрге, кара дилгилер дүймеп эгелээн. Адыг күштүг холубиле демир сетканы үзе соп аарга, дилгилер арыгже дезипкеннер. Ытты өкпелээн дег дербээн. Дужунда өрээлден ийи өдүректи үштүп чипкен. Аскак элякти чүүра базып каан. Ооюун колдуктанкаш чорупкан. Орукту кешкеш, даштар адаанга олчазының чамдыызын базырып каан.

Дараазында дүне улус карак-шимээн. Чырык хондур кыпкан. Чүгле дап бажында суур удаан. Адыг ам база чедип келген. Чурталга бажыңнарының талазындан кедеңгирлеп келгеш, боктуг бакты чазарлай берген. Даштан улус оттуп келген. Шилдерин, банкаларны адыг ыяй-бээр шывадаарга, бакка дээп турган.

Кыстар таптарны, сакпыңнарны сокпан, дагжадын, адыгны котпактаан. Фонарь чырыыдан чылчырыктаан мажаалай серт-даа дивээн, шимчевээн-даа. Оон арыг иштинде чуртташтары болза, шагда бүрт дээн йиик. Ол таваар балып чорупкан.

Адыг чүгле дириг амытаннарга эвес, кижилерге айыылдыг хире апаарга, ону адарып чешпээредип, телеграмма салыпкан. Ур болбаанда удурланмайн турарының дугайында дыңнадыг чедип келген.

Ол бүгүнү билген дег, адыг ийи дүне улаштыр келбээн.

Чоокку черлерде аъш-чем артынчызы долган бок үрар саваларны өскээр тургускудап каан. Туристериниң чем артызы октаарын болдурбазы-биле, оларның чоруурун кезек када хораан. Адыг келбээн. Ол эки болган. Кижиниң өөредип алганы дириг амытаннарны камгалаар дээш черлик аңнарны кырары база шын эвес. Бо таварылгада адыг эвес, кижилер буруулуг. Арыг-шевер эвес чоруктуң түңнелинде, заповедниктиң чоогунда черлик аңнар болгаш ыттар көвүдеп турар.

Малче халдааны дээш чылдың-на 120-150 адыгларны кырып турар. Ол канчап харааданчыг эвес боор? Красноярск крайның Краснотуран болгаш Идрин районнарында черлик аңнар азырал аңнарга дегбес апаргап. А ыраккы черлерде ындыг эвес.

Чайлаглар чүс-чүс километр талыгырга турар болгаш чаптары быжыкпаан орукка-ла харыксырай бээр. Өлген аңнарны аңаа каапгары хей. 1982 чылда Уря-Сисим деп

Болган таварылга

черде малчының адыта хомудалының соонда, ынаар бир чыткап, сес аң сегин көрген бис. Ымыраа-сээк, кавраан үүлөөн, сектериниң амданын ашкан адыглар одарларда малче халдаар сагып анны бээр.

Ол черлерге ийи оолдуг адыг чораан. Бир эвес иезин адып каар болза, оолдары албан халдаар.

«Столбы» заповедниктиң чоогунче адыглар халдаары чайчыл апар чыдар. Өлген буур-бүланның сегинден чыт ап турар. «Енисей» түрбаазының, профилактөрийнин чоогунга безин олар кестүп кээп турар. Дачаже киргеш, чем курлавырын төндүр чип, дозуну төпкен. Катап көөрге, адыгны адып каан. Өске-даа ындыг таварылгаларны адап болур.

Адыг тайгазынга-ла чорууп ыңай.

А. СУВОРОВ.

«Столбы» заповедниктиң улуг эртем ажылдакчызы.

Редактор В. С. ШАРАПИП.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маленькая Вера» 9.00, 11.50, 14.40, 17.30, 20.20, **бичии залга: «Красная борода»** 10.00, 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Саффи» 9.40, 11.40, 12.40, **Киноклуб «Говорит 01»** 14.30, **«Чертик под лобовым стеклом»** 16.50, 18.30, 20.20 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Кинг Конг» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовь из пассажа» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

агаар

Республикага дүне 1—6 градус соор. Хүндүс 8—13 градус чылыг болур. Чөөн чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хүндүс 11—13 градус чылыыр, дүне 0—5 градус чедир соор.

Республиканың чамдык черлеринге хар чаар, автооруктарга дүне дожаннаар магатчок.

Телевидение

ОКТЯБРЬ 5-те.
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35— «Хайге эргим: Беатристин төөгүзү». Уран-чечен фильм. 10.20 —Хөглүг старттар. 11.05 — 14.15 — Медээлер. 15.30— Медээлер. 15.45 —Эде тургустунуушкун прожектору. 15.55 — «Сент-Луистен Чаа Орлеанга чедир». Миссисипиин дургаар совет-америк тайбың крузаинин дугайында телеочерк. 16.25 — Мультфильм. 16.40 — «Агроүлетпүрүн ажыл-херектери болгаш сагыш салышкынынары». Док. фильмнериниң баштайгы көргүзүү. 17.25 — Музыка шыгжамыры. К. Дебюсси. «Озурхевирлер». ССРЭ-нин улустуң артизи С. Рихтер күүседир. 17.50—«Өскүүр болбас». ССРЭнин Иштики херектер эргелелиниң кеземче хөрөө истээр черинiң 70 чыл болганынга. 18.50 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Поэзия минуталары. 19.10 —Мультфильмнер. 19.30 — Экранда эң баштай. «Өскелер ыыттавайн турда». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 —Эде тургустунуушкун прожектору. 21.40 — «Кинопанорама». 23.10 —Бөгүн делегейде. 23.25 —00.15 — «Валерий Гаврилин. Бодум музыкам чогаадып тур мен» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырдыг фильм. 8.35; 9.35 — Гигиена болгаш физиология дугайында беседалар. 8 класс. Сээн арга-шыдалдарын, кижи. 9.05 — Немец дыл. 10.05 —ССРЭнин монументалдыг уран чүүлү. 10.35; 11.35—Биология. 9 класс. Ч. Дарвин. «Кылымал пиплиге». 11.05 —Немец дыл. 12.05 — «Космос: чаа бажыңче орук ». Телефильм. 12.55 — Камерлиг конверт. 13.15 — «Ырак-чоок». Док. фильмнериниң баштайгы көргүзүү. 13.55 — Медээлер. 14.05 — 15.20 — «Бо бүгү база-ла оон дугайында». 2-ги серилзы. 18.05— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —«Орус дылды өөренип тур бис». «Конституция— бистиң кол хоойлувус». 18.35 — Уругларга фильм. 19.10 — Октябрь 7-де «Бистин Кызылывыс» деп байырлал. 19.15 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Ажыктыы болган шынарлыы дээш. «Бөгүн — Кеземче хөрөө истээр албан черинiң 70 чыл болганы». 19.45 — Медээлер 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг үдүнар, чаштар!». 20.15 — Реклама. 20.20 — Док. фильм экраны. «Уругларының уругларынга бажың». Док. фильмнин баштайгы көргүзүү. Салгалдарының утаан-бодал салгалдыг болуру. 21.00 — «Ye». 21.30— Эде тургустунуушкун прожектору. 21.40 — 23.00 — «Катыы бажы катаан эвес» дамчыдылганың арыннарында.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — «Кедээнiң шагы» 19.15 — «...Он адыы харга чедир болгаш оон улуг пазы». 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг үдүнар, чаштар!»

Адрезивис: 667000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

ШЫННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: КИЛДИСТЕРНИҢ: партийжа амыдырал килдизиннга 3-35-82, совет тургузуг килдизиннга 3-37-11, үлетпүр килдизиннга 3-36-73 чагаа килдизиннга 3-39-03, культура килдизиннга 3-39-15, кодэ» ажыл-агыйы килдизиннга 3-41-16, сонгал айтырыглар килдизиннга 3-4-23, корректорларның 3-37-11, бухгалтериянның 3-43-41.

Чылда 300 катап үнер. Хемчээлэ 2 парлаага амазы Солунуң индексизи 54241 Тиражы 24637 экз.

(Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер полиграфия болгаш ном садыының керектериниң галазы-биле күүдүне комитединиң гидрографизазы Кызыл, Шелиннин биле Кравченко кудумчуу, бажың № 1.

Чагыг № 187. ТС—01595.